

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Bakalářská práce

Smrt boha Usira a její interpretace

Death of Osiris and its Interpretation

Vedoucí práce:
Mgr. Jiří Janák, Th.D.

Autor:
Bc. Alena Scholzová

2010

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Jiřímu Janákovi, Th.D. za jeho podnětné návrhy a čas, který mi věnoval.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Smrt boha Usira a její interpretace napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 21. 7. 2010

Alena Scholzová

Anotace

Bakalářská práce se zabývá egyptským bohem Usirem a interpretuje jeho smrt do podoby, jak měla vliv na život Starých Egyptanů. Oblastí zájmu je mýtus o Usirovi (původní egyptský i pozdní dochovaný z antiky), varianty jeho ~~smrti~~, jejich doklady v egyptské zádušní literatuře a celkové pojetí smrti ve Starém Egyptě, zejména smrti jako nepřítele. Stěžejním cílem práce je ukázat význam Usirovy smrti pro vnímání posmrtného života a možnosti jeho dosažení nejprve u královských osob a později i osob nekrálovského původu. Práce se také zaměřuje na pohřební rituály spojené s usirovským mýtem.

Klíčová slova

Usir, mýtus o Usirovi, smrt, smrt jako nepřítel, vzkříšení, zesnutí.

Abstrakt

This bachelor work deals egyptian god Osiris and interpretations his death and its influence to upon to existence of Ancient Egyptian. It focuses on Myth of Osiris, Osiris death and the data of his death in Egyptian mortality liteature and conception of death, especially death as an enemy. The goal of this work is to show how important was god Osiris for posthumous existence for Ancient Egypt person.

Keywords

Osiris, Myth of Osiris, death, death as enemy, resurrection, decease.

OBSAH

POUŽITÉ ZKRATKY 7

ÚVOD.....8

I. LITERÁRNÍ PRAMENY 9

1. 1. Egyptské literární prameny 9

1. 2. Řecké literární prameny 11

II. USIRŮV PŘÍBĚH 13

2. 1. Egyptská kosmogonie 13

2. 1. 1. Héliopolské devatero.....13

2. 2. Cyklus usirovských mýtů.....14

2. 2. 1. Usirův život 15

2. 2. 2. Smrt, hledání mrtvého těla, pohřeb, nárek nad mrtvým.....16

2. 2. 3. Početí a narození dítěte 16

2. 2. 4. Narození a výchova dítěte 17

2. 2. 5. Boj Hora se Sutechem 18

2. 2. 6. Horův triumf.....19

2. 3. Plútarchovo podání mýtu 19

2. 3. 1. Usirův život 20

2. 3. 2. Smrt, hledání mrtvého těla, pohřeb, nárek nad mrtvým.....20

2. 3. 3. Výchova dítěte 22

2. 3. 4. Boj Hora a Sutecha, Horův triumf 22

2. 4. Rozdíly 23

III. SMRT 25

3. 1. Pojetí smrti u Starých Egyptů 25

3. 1. 1. Smrt jako nepřítel.....26

3. 1. 2. Smrt jako návrat.....28

3. 1. 3. Smrt jako tajemství 29

IV. USIROVA SMRT 32

4. 1. Zprávy o Usirově smrti	32
4. 2. Konkrétní zprávy o Usirově smrti v literárních památkách	33
4. 3. Utopení	35
4. 4. Rozsekání těla	36
V. VÝZNAM USIROVY SMRTI	38
5. 1. Postavení Usira jako božstva	38
5. 1. 1. Kosmický obraz mýtu	39
5. 1. 2. Usirovy solární aspekty	40
5. 1. 3. Usir jako bůh překonání smrti	41
5. 2. Usir a zesnulí	43
5. 2. 1. Usir a zemřelý král	44
5. 2. 2. Usir a nekrálovští zesnulí	46
5. 3. Příprava na život v zásvětí	47
5. 3. 1. Mumifikace	48
5. 3. 2. Pohřební rituály	49
5. 4. Posmrtné putování	50
5. 4. 1. Posmrtný soud	51
5. 5. Usirův kult	53
ZÁVĚR	55
POUŽITÁ LITERATURA	56
RESUMÉ	59

POUŽITÉ ZKRATKY

KM – Kniha mrtvých

TP – Texty pyramid

TR – Texty rakví

ÚVOD

Egyptská mytologie obsahuje několik výkladů vzniku kosmu, světa a bohů. Seznamuje nás s příběhy, které byly dobře známy jak lidem ve starověku, tak v pozdějších dobách, jsou dokonce známy i lidem v dnešní době. Pohanští bohové nebyli zapomenuti, protože stále fascinují lidstvo. Mýty o nich nám mohou vyprávět mnohé o nás samotných. Jistě jedním z nejznámějších egyptských bohů je Usir, který má na starost sféru, která člověka děsí, ale jistým způsobem zároveň fascinuje. Panuje tam, kam se člověk může dostat jen skrze smrt. A strach ze smrti je přirozenou součástí lidství.

Smrt ve Starém Egyptě nemusela nutně představovat konečnou fázi lidské existence. Zejména díky vysvětlení smrti skrze mýtus o Usirovi se smrt stala jen přechodným stádiem na cestě do blažené existence v zásvětlí. Usir překonal smrt a díky zádušním textům a obřadům byla dána tato šance králi a postupem doby všem lidem, kteří žili správným způsobem života a překonali nástrahy, které na ně po smrti čekaly. Tato práce se bude snažit o výklad Usirovy smrti ve světle lidské potřeby překonat svou smrt, učinit ji branou do další existence. Egypťané se ztotožňovali s Usirem jakožto s bohem, který překonal smrt a byl „vzkříšen“ k novému životu.

Práce nejdříve čtenáře seznámí s mýtem o Usirovi, jinak řečeno s jemu připisáným osudem. Dále se bude věnovat různým druhům pojetí smrti v Egyptě a zejména pak úmrtí samotného Usira. Cílem práce je interpretovat Usirovu smrt a následné vzkříšení v samotném mýtu, v oblastech pojetí boha, v přípravě na posmrtný život (uplatnění mýtických předobrazů v zádušní literatuře, rituálech určených pro zesnulé a v posmrtném putování).

Bakalářská práce je rozdělená do pěti kapitol, pracuje ve velké míře s publikacemi v anglickém jazyce, protože v českém je velmi omezený výběr publikací.

I. LITERÁRNÍ PRAMENY

1. 1. Egypťské literární prameny

Z dob Starého Egypta nemáme dochovány souvislé rozsáhlé mytologické texty. Mytologický materiál se nám dochoval v rámci textů, které nebyly sepsány jako mytologie. Tak se s mytologickými prvky setkáváme v textech, které byly určeny k pohřebním rituálům a zásvětnímu životu či v magických nebo politických textech. Nejstarší materiál mýtu o Usirovi se nám dochoval v těchto egypťských pramenech: Texty pyramid ze Staré říše, Texty rakví ze Střední říše a v Knize mrtvých, která hrála největší roli během Nové říše. V těchto pramenech je sice velké množství zmínek o Usirovi, ale nemáme zde žádný ucelený celek, zmínky jsou roztroušené a kusé, je tedy obtížné sestavit celý mýtus. Obsáhlejší příběhy nacházíme až na památkách z Nové říše a ucelený mýtus máme dochovaný až v pozdějším řeckém pojetí.

Assmann¹ upozorňuje na to, že je možné, že mýtus měl svou pravou formu ve vyprávění a že do náboženských textů byly zapisovány jen ve formě citátů a narážek. Také je však možné, že mýtus se postupem času teprve vytvářel, pak bychom na zmínky v textech měli pohlížet jako na prenarativní formy mýtu.

Všechny tyto texty mají společnou to, že jsou určené zemřelým. Byly ukládány do hrobky spolu se zesnulým a měly mu pomoci překonat nástrahy podsvětí a umožnit tak vstup do zásvětí.

Texty pyramid (TP) nám nepřinášejí souvislé zprávy o usirovském mýtu, obsahují však roztroušené zmínky o jeho osudu a hlavně o jeho vztahu k mrtvému faraonovi. Jsou nejstaršími nám dochovanými egypťskými náboženskými texty. Jsou důkazem toho, jak hluboký význam měl mýtus o Usirovi pro staré Egypťany.

Texty pyramid jsou souborem více než 750 říkadel, která se týkala posmrtného života panovníka. Texty byly vytesány do zdí pyramid v Sakkaře šesti panovníků 5., 6. a 8. dynastie a tří královen 6. dynastie. Jsou souborem pohřebních textů, chvalozpěvů, mýtických pasáží

---

¹ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymen, 2002. Str. 123.

nebo magických formulí. Stěžejním tématem je ztotožnění zesnulého panovníka s Usirem a panovníkovo dosažení zásvětí. Nejstarší Usirovská litanie v Textech pyramid je říkadlo 219², kde je řečeno, že „*Usir, žije, žije i panovník; Usir nezahynul, nezahynul panovník; Usir není souzen, souzen není ani panovník, Usir soudí, panovník také soudí.*“ Nacházíme zde i další spojitosti, např. „*král sedící na Usirově trůně*“ (TP 134). Dalším tématem je ochrana před nebezpečnými bytostmi a obětní formule.

Během První přechodné doby a ve Střední říši se části Textů pyramid objevují i na rakvích osob nekrálovského původu. Od Nové říše je můžeme nalézt i na stěnách soukromých hrobek.

Texty rakví (TR) byly zapsány na stěny dřevěných rakví během Střední říše (11. – 17. dynastie). Jedná se o doplněné a rozšířené Texty pyramid (dohromady čítají na 1185 říkání), oproti nim však nebyly určeny výlučně pouze panovníkům, ale byly dostupné pro širší vrstvy egyptského obyvatelstva. Vstup do zásvětí se tak přesouvá z královských osob i na nekrálovské. Náboženský význam Textů rakví tkvěl v tom, že díky nim mohl každý zesnulý doufat ve vzkříšení a posmrtný život, jakým prošel Usir. Mimo motivy přejaté z Textů pyramid obsahují také např. návod, jak se zbavit pracovní povinnosti, kterou za zesnulého vykonávají vešebty. Říkání se tedy objevují i na těchto figurkách. Setkáváme se zde i s tématem posmrtného soudu. Oproti Textům pyramid se zaměřují více na samotnou cestu podsvětím a na nebezpečí, které zde zesnulého čekají.

Pod názvem **Kniha mrtvých (KM)** je německým egyptologem Richardem Lepsiem pojmenován soubor 189 říkadel v originále nazývaném jako Kniha vycházení do dne. Některá říkadla jsou doprovázena ustálenými obrazovými výjevy, tzv. vinětami, které mají zobrazovat základní témata a scény týkající se příslušné kapitoly (např. viněty ke kapitolám 30 B a 125 zobrazují podobu posmrtného soudu). Kniha mrtvých měla zesnulému napomoci zdárně absolvovat posmrtný soud, kterému předsedal Usir a zajistit věčný posmrtný život, ovládání svého těla, vycházení z hrobu a přijímání obětí. Stěžejním tématem je tedy

---

² REDFORD, Donald. *The Oxford Essential Guide to Egyptian Mythology*. 1st edition. New York: Berkley Books, 2003. Str. 305.

překonání doby, kdy se zesnulý dostává z podsvětí do zásvětní blaženosti. Tématicky částečně navazuje na Texty pyramid a Texty rakví.

Knihy vycházení do dne se psaly přibližně od roku 1500 př. n. l. (18. dynastie) do roku 50 n. l. především na papyrové svitky vkládané do rakví, objevují se však i na obinadlech používaných při mumifikaci, pohřebním vybavení či na stěnách hrobek. Až do období vlády Ptolemaiovců byla Kniha mrtvých nejdůležitějším náboženským textem.

O Usirovi se však dozvídáme i z jiných než výše jmenovaných egyptských pramenů. Jedná se o nápisy a zobrazení na chrámových zdech – např. Setiho Usirův chrám v Abydu. O boji mezi Horem a Sutechem se dozvídáme ze Šabakovy desky nebo papyru Chestera Beattyho č. I..

1. 2. Řecké literární prameny

Mezi řecké literární prameny, ze kterých se můžeme dozvědět o bohu Usirovi jsou díla řeckých historiků, zejména pak Diodóra Sicilského a Plútarcha.

Řecký historik **Diodóros Sicilský** žil asi mezi lety 90 – 27 př. n. l.. Jak je již patrné z jeho jména, pocházel ze Sicílie, ale pobýval i v Egyptě a Římě. Jeho historické dílo s názvem Historická knihovna vychází z děl jeho předchůdců a do jisté míry je jejich kompilací, ale zanechal nám i své původní poznatky. Z 40 knih díla se nám dochovaly kompletní jen knihy 1 – 5, v kterých popisuje historii, kulturu a náboženství a mýty Egypta, Mezopotámie, Indie, Skythie, Arábie, Afriky, Řecka a známých částí Evropy. Egyptem se zabývá v první knize.

Nejrozsáhlejším a nejpodrobnějším mimoegyptským pramenem poznání mýtu o Usirovi je antický spis řeckého historika Plútarcha (žil 46-127 n.l.) *Peri Ísidos kai Osiridos*, který je 26. částí rozsáhlého celku *Moralia*. Plútarchos spojil samostatně se vyskytující egyptské příběhy o Usirovi, Sutechovi, Horovi a Esetě a doplnil je řeckými zdroji v jeden celek jako mýtus o Usirovi.

Plútarchovo vyprávění obsahuje mnohem více detailů než Diodórovo. U některých z nich nacházíme paralely v egyptských textech, u mnohých však podložení v egyptských pramenech nemáme.

Plútarchos používá pro egyptská božstva řecká jména. A tak nám v jeho mýtu vystupuje Usir jako Osiris, Eset jako Isis, Sutech jako Tyfon, Nebthet jako Nefthys, Geb jako Zeus a Nut jako Rhea.

II. USIRŮV PŘÍBĚH

2. 1. Egyptská kosmogonie

Pojetí Egyptské kosmogonie máme dochováno ve trojím podání. Mýty vychází z tradice tří významných starověkých měst – Héliopolis (eg. Iunu, v Bibli se vyskytuje pod jménem Ón), Hermopolis (eg. Chemenu) a Memfis (eg. Mennefer). Zprávu o Usirovi nacházíme v kosmologii z města Héliopolis. Podle počtu devíti hlavních bohů je mýtus známý pod názvem Héliopolské devatero. Pramenem pro poznání nám jsou právě výše zmíněné Texty pyramid, Texty rakví a Kniha mrtvých, v kterých se nám kosmogonie dochovala.

2. 1. 1. Héliopolské devatero

Město Iunu, metropole 13. dolnoegyptského kraje bylo velmi významným egyptským městem, které bylo jedním z kultických center Starého Egypta. Význam města měl vliv i na uplatnění héliopolské teologie a tak díky moci héliopolských kněží byla zdejší kosmogonie jednou z nejpoužívanějších v zemi. Její nejstarší doklady nacházíme v Textech pyramid. Její používání je však doloženo v textech až do samotného konce dějin starého Egypta. Pojem Devatero představuje vyjádření tzv. absolutního plurálu, protože číslice 3 sama vyjadřovala plurál a tím pádem 3x3, čili 9 vyjadřuje plurál absolutní, nebo také mnohost, úplnost.³ Toto Velké devatero představuje rodokmen bohů a obsahuje: Stvořitel Atum (nebo Re, či Atum-Re), dvojice Šu a Tefnut; Geb a Nut a poslední bohy Devatera tvoří Usir, Eset, Sutech a Nebthet. V Textech pyramid můžeme najít jako další členy Devatera ještě bohy Hora, Thovta a v Nové říši bývá do něj zahrnut také panovník. Pojem Devatero se díky tradici stal postupem času označením pro jakékoli shromáždění bohů, bez ohledu na jejich faktický počet.

Héliopolskou teologii můžeme rozdělit na dva základní celky – kosmický mýtus a královský mýtus. Kosmický mýtus nám popisuje stvoření světa, kosmických sfér a Země.

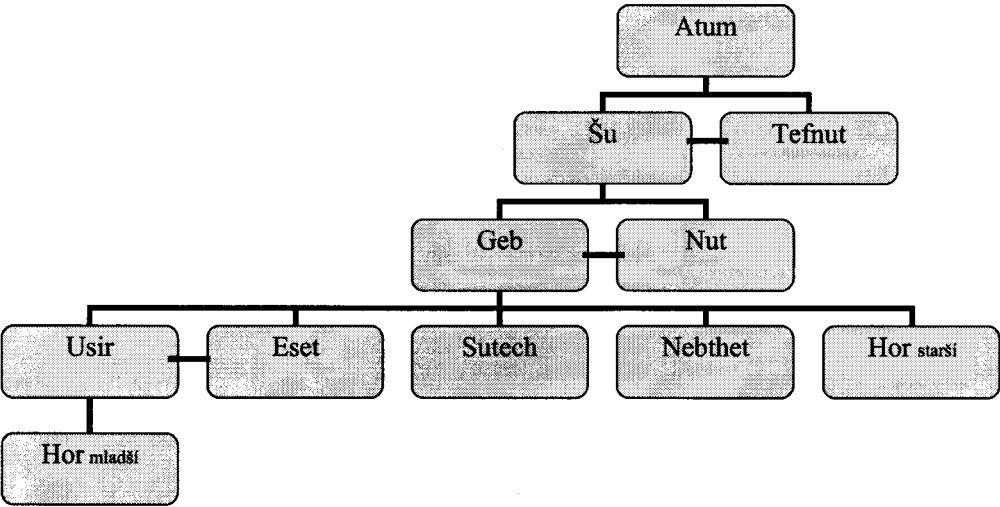
---

³ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 97.

Mýtus je v podstatě kultem slunce, které je zde uctíváno v podobách bohů Atuma nebo Rea. Královský mýtus na předchozí navazuje a snaží se vysvětlit posloupnost královského trůnu a božský význam panovníka.

Podle Assmanna⁴ má héliopolská kosmogonie tři rysy typické pro egyptské náboženství:

- a) „autogeneze“ stvořitele
- b) posteriorita zla
- c) kontinuita kosmogonie a dějin

Héliopolské devatero 1

Autogeneze stvořitele se týká boha Atuma. Posteriorita se týká události mezi Sutechem a Usirem a kontinuita kosmogonie a dějin je spjatá s pojetím královské teologie, pojetím panovníka jako nástupce boha Hora.

2. 2. Cyklus usirovských mýtů

Jak bylo řečeno výše, mýtus o Usirovi se nám nedochoval jako ucelený literární útvar, máme ho dochovaný jen v náznacích a letmých zmínkách. Zde budeme mýtus prezentovat jako shrnutí nashromážděných představ z různých období egyptských dějin.

⁴ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2002. Str. 153.

Assmann⁵ rozděluje příběh o Usirovi do pěti podskupin mytologických vyprávění. Naše pojetí Usirova příběhu však začíná ještě před Assmannovým 1. bodem, kdy se zaměříme na doklady od Usirova narození. Budeme se tedy držet členění mýtu na tyto části:

1. Usirův život
2. Smrt, hledání mrtvého těla, pohřeb, nárek nad mrtvým
3. Početí a narození dítěte
4. Narození a výchova dítěte
5. Boj mezi Horem a Sutechem
6. Horův triumf

2. 2. 1. Usirův život

V Textech pyramid je Usir popsán jako nejstarší dítě boha Geba (TP 167-176) a bohyně Nut a jako bratr bohů Sutecha, Esety, Nebthety a Hora.⁶ Nut svých pět dětí porodila během pěti epagomenálních dnů, Usir se tak narodil 361. den v roce. Měl se narodit v místě zvaném Rasetau. Na tomto samém místě mělo dojít též k jeho pohřbu i znovuzrození.⁷ Místo Rasetau je zároveň vstupem do podsvětí, nacházelo se snad na menneferském pohřebišti. Místo zrození totožné se vstupem do podsvětí může symbolizovat Usirův budoucí osud nebo může spojovat představy zrození *k životu* a *vzkříšení k novému životu*.⁸ Oproti tomu Smith⁹ uvádí, že se Usir narodil v Thébách. Jeho porodní míra podle něj byla 52,3 cm. V dospělosti se jeho výška vymyká normám a to díky jeho 4,7 m. Stejně jako jiná egyptská božstva měl černomodré vlasy.

Usir pojal za manželku svou sestru Eset a jako nejstarší syn zdědil právo po svém otci Gebovi na kralování nad Egyptem. Jeho vláda byla plná blahobytu, Usir vládl tak, že země

---

⁵ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenth, 2002. Str.157.

⁶ Dostáváme se zde do problematiky dvou Horů. Hor bývá označován za syna Usira a Eset, ale také za jedno z pěti dětí Geba a Nuty. Hor, jenž je synem Nuty, bývá označován za Hor Velký, eg. Haruer je považován za boha nebes, slunce a měsíce. Syn Esety eg. Harsirsset je spojen s dědičností královského titulu.

⁷ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikoymenth, 2009. Str.198.

⁸ *Ibid.*

⁹ SMITH, Mark: *Osiris and the Deceased*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/29r70244>>. Str. 1.

byla plná hojnosti a bohatství.¹⁰ Egypt zažíval zlatý věk. Usirův bratr Sutech, který vládl na nehostinné poušti začal staršímu bratrovi vládu a moc záviděl a chtěl ji uchvátit pro sebe. Proto svého bratra zabil.

2. 2. 2. Smrt, hledání mrtvého těla, pohřeb, nářek nad mrtvým

O způsobech Usirova zavraždění blíže pojednává kapitola V., a proto na tomto místě pouze v krátkosti uvedeme, že bratrovražda měla proběhnout na nilském břehu. Sutech Usira udeřil a ten padl mrtev k zemi. Z některých zmínek vyplývá, že Sutech tělo svého mrtvého bratra vhodil do řeky nebo se také zmiňují o rozsekání jeho těla.

Poté, co byl Usir zabit, nastalo hledání jeho mrtvého těla. Sestry Eset a Nebthet se vydávají hledat svého bratra. Eset přichází ze západu v podobě křičícího ptáka, Nebthet z východu jako smuteční pták (TP 1255). Eset a Nebthet jsou 2 plačky, které oplakávají Usirovu smrt. Zároveň však provádí mumifikační rituál (TP 1257):

*„Zabraňují tomu, abys zellel,
podle onoho tvého jména „Anup“,
zabraňují tomu, aby tvoje tělesná tekutina kapala na zem
v onom tvém jménu „hornoegyptský šakal“,
zabraňují tomu, aby tvé tělo ošklivě páchlo
v onom tvém jménu „Hor z Chati“.“¹¹*

2. 2. 3. Početí a narození dítěte

Po Usirově nalezení a balzamování ho Eset dokáže „probudit“ k životu do té míry, že je schopna s ním zplodit syna. Toto probuzení musíme chápat jen jako částečné přemožení smrti a zaslíbení budoucího vzkříšení. Usir neopustil stav mezi úmrtím a životem.

¹⁰ HART, George. *Egyptské mýty*. 2. vydání. Praha: Levné knihy KMa, 2006. Str. 30.

¹¹ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenth, 2002. Str.157.

*„Tvá sestra k tobě přichází,
výskajíc láskou k tobě.
Usedá na tvůj pyj,
aby do ní vešlo tvé sémě,
ostré (spd) jako „Sírius“ (Spdt).
Hor-Sopdu vyšel z tebe,
jak Hor, který je v Síriovi.“¹²*

O posmrtném zplození dědice máme doklady také v Knize mrtvých: *„Hor vzešel ze semene svého otce, když tento již podlehl zkáze.“¹³* Jelikož je Hor zplozen díky oplakávání, balzamování, patří jeho početí mezi zádušní obřady. Proto zmínky o něm nacházíme v zádušních textech. Hor je syn, který má pomstít smrt svého otce a nastolit tak opět pořádek. *„V Textech rakví se objevují říkání 148, kde Eset prorokuje narození svého syna Hora, který pomstí svého otce a zabije Sutecha.“¹⁴*

2. 2. 4. Narození a výchova dítěte

Můžeme říci, že od chvíle Horova početí dochází v mytologickém vyprávění ke změně, kdy se pozornost před tím věnovaná Usirovi obrací právě na Hora. Příběhy o Esetě a Horovi jsou obsaženy v magických léčebných textech, které zprostředkovávají recepty k léčbě. Nemocný se identifikuje s Horem, který je postihnutý nemocí a kterého ho Eset vyléčí. Hor – dítě představuje bezbrannost pacienta a Esetina moc lékařské umění. Spojitost s Esetiným mateřstvím je snad dána i tím, že častou ingrediencí léčebných receptů je mateřské mléko.

Tato vyprávění se odehrávají v místě Chemmidu, mýtickém místě v Deltě, kde Eset svého syna vychovávala v úkrytu před Sutechem. Mýtus samotný však dává smysl i bez

¹² ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. Str. 111.

¹³ VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská kniha mrtvých (Překlad)*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2009. Str. 128.

¹⁴ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. Str. 162.

předešlých nebo i následujících vyprávění. Můžeme na tyto děje nahlížet jen jako na vyprávění o matce a dítěti. Eset zde vystupuje nejen jako léčitelka, ale také jako dárkyně legitimního kralování.¹⁵

2. 2. 5. Boj Hora se Sutechem

Spor mezi Horem a Sutechem se odvíjí na dvou úrovních, které se mezi sebou mísí. V jedné úrovni vystupuje Hor jako mstitel smrti svého otce. Sutech je silnější nepřítel, který je ale v nepravu. Jelikož Hor a Sutech nemají vyrovnané fyzické síly, souboj se odehrává před soudem v Knížecím domě v Héliopoli před oběma Devatery. Smrt Usira musí být ospravedlněna. Sutech je personifikovanou smrtí, která musí být přemožena.

V druhé úrovni se jedná o spor dvou bratrů, kteří spolu svádějí lité boje a v tomto souboru vyprávění není zmínka o Usirovi ani o pomstě jeho zabití. Sutech v tomto případě není považován za zlo, není poražen, oba bratři zde nacházejí své místo.

Říkání TP 477 ilustruje situaci před soudním tribunálem, kdy je Sutech obžalován.

*„Nebe je rozjitřené,
země se třese.
Hor přichází,
Thovt se objevuje,
aby Usira postavili na jeho stranu,
aby ho nechali předstoupit před obě Devatera.
Rozpomeň se, Sutechu, vezmi to k srdci,
každé slovo, které pronesl Geb,
každé obvinění, které proti tobě vynesli bozi
v knížecím domě v Héliopoli,
protože jsi ubil Usira.*

---

¹⁵ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. Str. 168.

*Když jsi řekl, Sutechu:
„Nic jsem neučinil,“
aby ses tím stal mocným,
přičemž by ses zachránil a získal moc nad Horem;
když jsi řekl, Sutechu:
„Byl to přece on, kdo mne zasáhl,“
a vzniklo jeho jméno „Orion“,
s dlouhýma nohama a protáhlým krokem,
v čele Horního Egypta.“¹⁶*

2. 2. 6. Horův triumf

Horovi je přiznáno právo na egyptský trůn. Sutech je tak odsouzen spolu se svým ohavným činem, kterým se provinil proti Usirovi. Usirovi se tak dostává ospravedlnění a může vstoupit do své posmrtné existence. Ospravedlnění Hora před soudním tribunálem v knížecím domě v Héliopoli hraje roli v posmrtném soudu (blíže viz kapitola 5. 4. 1.) .

Podle Assmanna se mýtus v momentě Horova triumfu přesunuje z minulosti do současnosti a budoucnosti. Znázorňuje totiž nástup nového krále, kdy je opět obnoven řád *maat* a nastolena rovnováha.

2. 3. Plútarchovo podání mýtu

V této kapitole budeme vycházet z Plútarchova podání mýtu, které bude ovšem v některých místech doplněno i poznatky získané z Diodórový práce.

---

¹⁶ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2002. Str. 160.

2. 3. 1. Usirův život

Usir (Osiris) se narodil jako první z dětí Héliu a Rhei. Podle Plútarcha se v hodině Usirova zrození ozval hlas z nebes, který pravil, že Vládce všech věcí vystupuje do světa. Dále také dodává, že podle některých jistý Palmyles, čepující vodu v Thébách slyšel hlas vycházející ze svatyně boha Dia, který mu nařídil, aby veřejně ohlásil, že se narodil mocný a dobrotivý král Usir. Nakonec mu byl Usir svěřen k výchově.¹⁷

Usir a Eset se do sebe navzájem zamilovali již v matčině lůně, ještě před svým narozením. Z jejich vztahu vzešel Hor starší.

Plútarchos ve 13. kapitole píše, že během své vlády dokázal Usir egyptský lid zbavit strádání a odvrátit od zvířecího způsobu života, stal se šířitelem civilizovaného života nejprve mezi Egyptány, pak i ve zbytku světa. Ukázal jim, jak se pěstuje ovoce, dal jim zákony a naučil je uctívat bohy. Diodóros Sicilský uvádí, že před Usirovou vládou se lidé živilí kanibalismem a díky Usirovi se od něj odvrátili. Velkou zásluhu na tom měla Eset, která objevila plody ječmene a pšenice a Usir tak lidstvo naučil tyto plodiny pěstovat.¹⁸ Po naučení lidí civilizovanému životu cestoval Usir po zemi bez potřeby zbraně, které díky svému přesvědčivému projevu kombinovanému s písněmi a muzikou nepotřeboval. Během jeho cest si bratr Sutech nic proti jeho vládě nedovolil, protože Eset vládu ostrážitě chránila.

2. 3. 2. Smrt, hledání mrtvého těla, pohřeb, nářek nad mrtvým

Avšak po Usirově návratu Sutech za pomoci svých 72 dvou přátel a núbijské královny připravil hostinu, na které čekala na Usira past v podobě krásné truhly.¹⁹ Truhlu nechal Sutech připravit tak, aby přesně padla jen Usirovi. Truhla měla být na hostině darována tomu, komu bude nejlépe pasovat. Když chtěl Usir vyzkoušet, zda mu truhla sedí, aby ji mohl získat,

---

¹⁷ PLUTARCHOS. *Moralia – Isis and Osiris*. [online] [cit. 13. 12. 2009] Dostupné z: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Moralia/Isis_and_Osiris*/A.html>. Kap. 12.

¹⁸ DIODORUS SICILUS. *Library of History*. [online] [cit. 13. 12. 2009] Dostupné z: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html>. Kap. 14.

¹⁹ Sethe in: GRIFFITHS, J. Gwyn. *The Conflict of Horus and Seth*. 1st edition. Liverpool: Liverpool University Press, 1960. Str. 7. upozorňuje, že zmínky o rakvi máme i v TP 184.

Sutechovi pomocníci ho v ní zavřeli a vhodili do Nilu. Mělo se tak stát 17. dne měsíce Athyru - převedeno do našeho kalendáře 13. listopadu, když slunce procházelo znamením Štíra, 28. roku²⁰ Usirovi vlády nebo jeho života. Smith²¹ se přiklání k názoru, že Usirovi v době smrti bylo 28 let.

Truhla, v níž byl Usir za živa pohřben doplula do města Byblu. Tam se truhla u břehu zapředla do kořenů vřesu, z kterého vyrostl statný strom, který se zalíbil králi Byblu a z kterého si nechal udělat sloup ve svém paláci. Když se Eset dozvěděla co se stalo s jejím mužem a kam byl odnesen proudem, oblékla se do smutečního šatu, ustříhla si pramen vlasů a vydala se za ním. Průvodcem jí byl bůh Anup, kterého zplodil Usir s Nebthet. (K jeho početí mělo dojít, aniž by Usir věděl, že se jedná o Nebthet, považoval ji za Eset.)

Když Eset dorazila do města Byblu, usadila se u břehu moře a s nikým nepromluvila ani slovo a velmi sklíčená plakala. Promluvila teprve, když přišly královniny služebné. Těm spletla velmi umě vlasy stuhou a vdechla jim do nich svou božskou vůni. Když se služebné vrátily do paláce a královna viděla, jak krásně jim neznámá žena učesala vlasy a jakou krásnou vůni jim vdechla, zatoužila, aby i jí Eset upravila. Tak Eset přišla na královský dvůr, kde se s královnou sblížila do té míry, že se stala chůvou jejího dítěte. Eset dítěti nedávala sát ze svých prsou, ale ze svého prstu a v noci nechávala dítě vzplanout, aby v něm shořela veškerá jeho smrtelnost a mohlo se tak stát nesmrtelným. Sama při tom jako vlaštovka létala okolo sloupu, v kterém byl ukryt její manžel a naříkala. Stalo se však, že královna uviděla své dítě v plamenech, vytrhla ho z nich a tak zrušila kouzlo, které by ho učinilo nesmrtelným. Po této události jí Eset odhalila svou pravou totožnost a požádala jí, zda by si nemohla vzít kmen, který stál v síni. Rakev, v níž spočívalo tělo Usira vyňala, dřevo stromu pomazala a zavinula do plátna a svěřila ho králi (od té doby ho lid Byblu uctíval v chrámu bohyně Eset). Poté naložila rakev na loď a odplula s ní zpět do Egypta.

---

²⁰ V kapitole 42 Plútarchos upozorňuje na to, že 17. den v měsíci, držíme-li se lunárního kalendáře, je viditelné, že úplněk končí a a měsíc začíná ustupovat. Dále poukazuje na význam číslce 28. 28 dnů totiž trvá oběh měsíce kolem Země, stejně tak jako cyklus ženské menstruace. Stejně tak čtrnáct částí Usirova těla je polovina těchto cyklů.

²¹ SMITH, Mark: *Osiris and the Deceased*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/29r70244>>. Str. 2.

Spěchala za svým synem Horem, který byl mezi tím vychováván v městě Buto. Truhlici s Usirem ukryla, ale Sutechovi se ji podařilo v noci při lovu vypátrat. Když rozpoznal tělo, rozsekal je na 14 částí a rozptýlil je každou na jiné místo (Diodóros se zmiňuje 26 částech, na které byl Usir rozsekán a které rozdal mezi své spoluvrahy). Když se Eset dozvěděla, co se opět přihodilo, vydala se částí Usirova těla hledat. Na každém místě, kde našla kus jeho těla vykonala pohřební rituál a pohřbila ho. Tak se vysvětluje, proč je po celém Egyptě tolik Usirových hrobů. Jiná tradice, kterou také Plútarchos (i Diodóros) zmiňuje zase tvrdí, že Eset vyrobila od každého kusu Usirova těla kopii a ty rozdělila mezi mnohá města předstírajíc, že jim dává pravé boží tělo, aby tak Sutechovi znemožnila najít pravý hrob jejího chotě. Tak každý nom věří, že má na svém území Usirovo pravé tělo a hlídá ho jako velké tajemství. Jedinou část těla, kterou Eset nenašla byl Usirův falus, protože ho po vhození do vody snědly tři ryby – lepidotus, růžicha severní a štika (tyto ryby byly proto pro Egyptany ohavné a nejedli je). Eset vyrobila nový penis, umístila ho a posvětila.

2. 3. 3. Výchova dítěte

Později, když byl Hor starší, přišel za ním Usir z jiného světa, aby ho připravil na boj. Po nějaké době, kdy byl Hor zkoušen a trénován, se ho Usir zeptal, co považuje za nejdůležitější ze všech věcí. Hor mu odpověděl, že za nejdůležitější považuje pomstít otce a matku za zlo, které na nich bylo napácháno. Poté se ho zeptal, jaké zvíře mu připadá nejužitečnější v bitvě. Na to mu syn odvětil, že kůň. To Usira překvapilo a chtěl po Horovi vysvětlení proč raději koně než lva, a tak se od něj dozvěděl, že lev je dobrý pro muže, který potřebuje pomoc, ale kůň lépe slouží k zničení nepřátel. Po této odpovědi Usir odešel, protože věděl, že jeho syn je již dostatečně připraven k boji.

2. 3. 4. Boj Hora a Sutecha, Horův triumf

Jak píše Plútarchos, v boji mezi Horem a Sutechem trvajícím několik dnů, nakonec zvítězil Hor. Eset se zastala svého bratra Sutecha a nenechala ho zabít, ale osvobodila ho z

pout a nechala ho jít. Za její čin jí Hor sejmul královský diadém z hlavy a bůh Thovt jí na hlavu nasadil přilbu s hlavou krávy.

Poté zkusil Sutech obžalovat Hora z toho, že je Usirovým nelegitimním potomkem a zvítězil následně ve dvou dalších bitvách.

Plútarchos ještě dodává, že úmyslně vynechává vyprávění o Horově rozsekání a Esetině stětí.²² Griffiths uvádí, že zmínka o Horově rozsekání jistě souvisí s příběhem zmíněným v KM 113 říkání:²³

*Znám tajemství Hierakonpole,
je to Hor a to, co učinila jeho matka,
když (jeho ruce) hodila do vody a (přitom) pravila:
„Ať jsou uťaté (ruce)
(navždy) vzdáleny, i kdyby byly nalezeny!“*

Diodorus (kapitola 21) nepřičítá pomstu Usirovy vraždy pouze Horovi, ale píše o tom, že Eset pomstila vraždu svého bratra se synovou pomocí. Zavraždila Sutecha i jeho komplice a sama se stala královnou nad Egyptem.

2. 4. Rozdíly

Egyptské prameny mlčí o tom, že by Usir po své smrti plul v rakvi do Byblu. Na tomto místě musíme zmínit řeckou báji o Demeter, kde se setkáváme s podobnými motivy. Demeteřina dcera Persefona byla unesena Hádem. Při hledání své dcery se ocitla ve městě Elusianě. To co zažívá ve městě je velmi podobné tomu, co zažívá Eset při svém pobytu v Byblu, v přestrojení se stává na nějaký čas chůvou – dítě které opatruje noří do ohně, avšak jeho matka mu také získání nesmrtelnosti kazí.

---

²² Snad zde Plútarchos činí narážku na příběh, který máme dochován v papyru Chester Beattyho č. I. z dob Ramesse V., který vypráví příběh o boji mezi Horem a Sutechem poněkud odlišně od Memfidské teologie a v kterém se Hor rozlítí nad svou matkou, že ušetřila Sutechův život a matce hlavu uřízne.

²³ VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská kniha mrtvých (Překlad)*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2009. Str. 186.

V Textech pyramid nemáme vyprávění o tom, že by Usir vystoupil po své smrti mezi živé a vychovával svého syna Hora nebo o tom, že by Hor jezdil na koni. Jsou to informace, se kterými přichází až Plútarchos.

Velkým rozdílem je také početí Hora. Jak jsme již uvedli výše, Hor byl u Plútarcha počat ze svazku mezi Esetou a Usirem během jejich prenatálního života. Plútarchos však neopomíná zmínit vztah mezi nimi i po Usirově smrti. V kapitole 19. uvádí, že Usir se po své smrti stýkal s Eset a z tohoto vztahu byl počat dětský Hor – Harpocrates, který se narodil předčasně a měl slabé a krátké údy.

III. SMRT

3. 1. Pojetí smrti u Starých Egyptanů

Literární památky, které nám pomáhají objasnit koncepci egyptského chápání smrti jsou především Texty pyramid, Texty rakví a Kniha mrtvých. (O jejich významu jsme se blíže zmínili v kapitole 1.1.)

Do představ o smrti se promítají egyptské představy světa, které jsou založeny především na cyklickém vnímání času a duálním pohledu na svět. A tak v sobě nesou stopy vnímání koloběhu v přírodě a neustále v ní probíhající obnovy (střídání dne a noci, ročních období, koloběh nebeských těles), ale také všímání si zániku a pomíjivosti. Proto Egyptané toužili po neustálé obnově a smrt pro ně představovala narušení koloběhu. Egyptané však pojetí smrti nechápali pouze negativně, a tak se smrt nestala jen fenoménem znamenajícím konec, záhubu, ale zapracovali ji do širšího kontextu koloběhu a obnovy. Aby mohla nastat obnova, nejprve musel nastat předěl, opak prvního – měl-li být obnoven život, musela nastat smrt. Tak jako slunce musí zapadnout za horizont, aby mohlo druhý den ráno v plné síle nastoupit na svou cestu po obloze. Smrt tak mohla znamenat jen zdánlivé ukončení života ve všech jeho formách.

„Dočasnost a smrt totiž pro Egyptany neznamenal, lépe řečeno nemusely znamenat definitivní záhubu, a představovaly naopak jedinou dostupnou možnost obnovy. Aby mohl být nějaký časově omezený fenomén (život, čas, pohyb) obnoven, musel v určitém okamžiku načas ustoupit do svého opaku (smrti, bezčasí nebo nehybnosti). Zásadní obnova kosmických fenoménů byla tedy možná jen díky návratu do místa za hranicemi stvořeného světa a do času před prvním stvořením.“²⁴

Texty zmiňující smrt ji nezmiňují přímo, protože Egyptané o ní psali neradi a ze strachu ji nepopisovali přímo. Donadoni²⁵ uvádí, že pokud jsou v Textech pyramid uvedena slova umírání či smrt, jsou vždy hned negována. (Slova, která jsou používána jako analogické termíny pro smrt a umírání jsou: spánek, únava, spočinutí. Texty zmiňují většinou jen

²⁴ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 204.

²⁵ DONADONI, Sergio. *Egyptský člověk a jeho svět.* 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. Str. 229.

příznivé okolnosti, které mohou zesnulé potkat. Popisují kladné vyhlídky na posmrtný život nebo návody, jak se špatnému, co čeká v podsvětí, vyhnout.

Texty ohledně smrti můžeme rozdělit do několika skupin, podle toho, čím se zabývají. Jejich základní úlohou je překonat fyzické problémy: tématem pak je rozklad těla, nehybnost, nefunkčnost smyslů a končetin a jejich hlavním účelem je tyto zhoubné a zkázu přinášející procesy potkávající lidskou tělesnou schránku překonat. A tak texty zabraňující tělesnému rozkladu mají zabránit mrtvolnému zápachu a zajišťují, že tělo je základní předpoklad k dalšímu pokračování života zesnulého. Texty zabraňující nehybnosti zajišťují tělu v posmrtném životě volný pohyb a osvobozují ho z pout smrti. Texty zabývající se funkcí smyslů a končetin zajistí, že po vstupu do posmrtného života bude zesnulý silný a schopen jíst a pít.

V této kapitole se budeme držet dělení pohledu na smrt podle Assmannovy knihy *Smrt jako kulturní fenomén*. Jedná se o smrt jako nepřítel, smrt jako návrat a smrt jako tajemství.²⁶ (Sám Assmann však má i další pohledy na chápání smrti: smrt jako rozdělení, sociální izolace, odloučení, přechod.)

3. 1. 1. Smrt jako nepřítel

Pokud pohlédneme na smrt jako na nepřítele, dojdeme k závěru, že v tomto pojetí smrti je každá smrt násilný útok. Pokud přijmeme tento pohled, zjistíme, že **každá smrt je vraždou**.²⁷ Na každé smrti můžeme vypočítat stopy zla. Egypťské pojetí smrti jako nepřítele jde však ještě dále a nepoukazuje pouze na násilné stránky smrti, ale také na její bezpráví. Každá smrt je přečin proti dobru, proti pravdě a spravedlnosti.

Smrt tak můžeme chápat jako narušení božského řádu *maat*. Pokud toto tvrzení vztáhneme na mýtus o Usirovi, je bratrovrah Sutech narušitelem božského řádu. Pokud smrt narušuje řád maat, „...je od smrti možné žádat vysvětlení, žalovat ji a postavit před soud. Je možné proti ní něco podniknout a znovunastolit tak porušený řád. Jelikož smrt není něčím

²⁶ ASSMANN, Jan. *Smrt jako kulturní fenomén*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. Str. 16.

²⁷ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. 1st edition. New York: Cornell University Press, 2005. Str. 67.

*přirozeným, nespočívá v povaze věcí, nemusíme si ji nechat líbit, můžeme a musíme proti ní něco podniknout. A tak je zahájen soudní proces se smrtí.*²⁸ V našem mýtu je obžalovaným Sutech a žalobcem Usir. Mýtus vypráví o tom, že Sutech (smrt) je nakonec poražen a vyloučen a Usir dosáhne svého práva a nakonec se stane vládcem podsvětí, pozemskou vládu převezme jeho syn Hor a tím se opět nastolí rovnováha a řád *maat*. Mrtvý Usir se tak stává blaženým zemřelým *ach* a vstupuje z pasivity do aktivity. Obnova řádu *maat* je nanejvýš důležitá, protože tento dokonalý princip zajišťoval správný chod všeho dění, jak v přírodě, tak ve společnosti (pohyb hvězd, život rostlin, zvířat i lidí, zrození a smrt).

Mumifikace a balzamování a pohřební rituály zprostředkovávají na cestě k životu blaženého zesnulého oživení tělesné, kdežto ospravedlnění se proti smrti personifikované Sutechem sociální reintegraci. Proto se lidé po smrti ztotožňovali s bohy, kteří smrt přemohli, zejména pak nejvíce s Re a Usirem. Ospravedlněním vůči smrti získává člověk opět osobní identitu a integritu. Egypťané chápali lidskou bytost jako konstelaci a opět je nám zde modelem mýtus o Usirovi, protože zemřelý se rituálně začleňuje do konstelace Usir-Eset-Hor. „*Eset je principem reintegroujícím a oživujícím jeho neživé, disparátní mnohost údů rozpadlé tělo, Hor je principem, jenž ve světě živých zastává jeho postavení a ujímá se jeho práv.*“²⁹ Tento model ospravedlnění dal vzniknout obrazu posmrtného soudu.

Středem pojetí smrti jako nepřítele je rozdíl mezi první a druhou smrtí. V našem mýtu je první smrt zabít Sutechem. Z této smrti mohl být Usir vysvobozen za pomoci Eset, Nebthet a Hora. Sutech se však snažil Usira zničit podruhé a tentokrát definitivně a byl nakonec při soudní při odsouzen a zapuzen. Pro zesnulého člověka dvojí smrt znamená, že tou první se myslí smrt tělesná, druhá smrt by nastala, pokud by zesnulý neobstál u posmrtného soudu a nedokázal by překonat obvinění ze svých hříchů. Osvobození od hříchů znamená přemožení druhé smrti.

Vznik zla souvisí s Usirovou smrtí. Sutech svým činem přivedl zlo na tento svět. V egyptském pojetí je úmrtí chápáno vždy jako akt násilí, nepřítel a zlo. Smrt je chápána podle Knihy mrtvých jako čas, který následuje před vzkříšením. Ale samotné úmrtí je

---

²⁸ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. Str. 17.

²⁹ *Ibid.* Str. 21.

chápáno silně negativně. Smrt je porušení řádu maat. Úmrtí je nepřítel. Zároveň však mrtvé tělo patřilo k bohu stejně neodlučně jako jeho život. Od chvíle Usirova zabítí musí neustále docházet k boji proti zlu, k boji o královský trůn, tedy o řád a zachování světa.

Zandee³⁰ chápe smrt jako nepřítele ve smyslu, že smrt je nepřítelem dobrého života. Smrt je naprostou destrukcí. Týká se to případů, kdy člověk nemá šanci být přiveden k novému životu, kdy je podroben konečné smrti. Jsou to druhy smrti, které zamezují vsup do posmrtného života, protože je zničeno fyzické tělo a bez něj se duše nemůže zachránit. Může se jednat o smrt ohněm, rozřezání nebo rozsekání těla. A s tímto se setkáváme v případě Usira, kdy se ho snaží Sutech naprosto zničit. Zesnulý však může podlehnout i mnoha jiným událostem, které vedou k jeho konečnosti - pozření démony.

3. 1. 2. Smrt jako návrat

Druhý pohled na smrt – smrt jako návrat – návrat do mateřského lůna je personifikován matkou bohyní Nut. Nut jako bohyně nebes je zde Velkou matkou. Smrt jako návrat je součástí přírodního řádu. Smrt jako návrat je jednou z nejstarších interpretací smrti známé i mimo Starý Egypt. Doklad o tomto pojetí máme i v našem kulturním okruhu, čehož nám jsou dokladem hroby z doby bronzové obsahující pohřbená těla v embryonální poloze. V Egyptě máme nálezy takovýchto hrobů z doby prehistorické, na rakvích jsou známy zápisy o návratu do lůna ze 24. a 23. stol. př. n. l.³¹ Velká matka zde vystupuje jako úkryt pro blaženého zemřelého, bude mu jako matka poskytovat potravu a pocit bezpečí, nikoli příslib znovuzrození. „*Znovuzrození, omlazení a obnova se odehrávají v rakvi a nebi, toto mateřské lůno je svět.*“³² Člověk se tak dostává do své preexistenční podoby. Ve většině kultur nám je znám symbol Velké matky jako Matky Země. Ale v Egyptě tuto roli Velké matky nemohla zastávat Země, protože ta je personifikována mužským principem bohem Gebem. Proto tuto roli přejímá rakev a její vydutý prostor a matka bohů, bohyně nebes Nut.

³⁰ ZANDEE, Jan. *Death as an Enemy*. Leiden: E.J. Brill, 1960. Str. 14-19.

³¹ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003.. Str. 30.

³² *Ibid.* Str. 24.

Obě tyto představy, ač by se tak mohlo zdát nejsou protikladnými výpověďmi. První pojetí smrti představuje *imitatio Osiridis*, následování Usira a víra v ospravedlnění se vůči smrti a druhé *imitatio Solis*, napodobení západu slunce.³³ Do božských povinností bohyně Nut patří, že každý večer pozře Slunce a každé ráno ho zase porodí. Člověk by si také přál překonat smrt svým znovuzrozením. „*Návrat k počátku a spojení s mateřským lůnem hrobu je nejvyšším cílem, avšak dosáhnout ho je dáno jen spravedlivému.*“³⁴ (Žijícímu podle řádu maat, tomu, který překoná zdárně posmrtný soud a vstoupí do své blažené zásvětní existence.) Jedině tak může člověk svou existenci uzavřít do kruhu, pro člověka spravedlivého je smrt opětovným návratem k počátku.

3. 1. 3. Smrt jako tajemství

V Egyptě bylo velmi těsné spojení posvátného s tajemným. Tím, že se každý zemřelý spojuje s Usirem, přijímá jeho roli vykonáním pohřebních úkonů a svým stupem do zásvětí. Zemřelý, který se takto stává Usirem se skrz toto *imitatio Osiris* dostává do lůna bohyně Nut. A právě toto – Usir v lůně své matky Nut je pro Egyptěany ztělesněním všeho tajemného a vzdáleného.

V pozdních dějinách Starého Egypta byly za nejvyšší a nejtajemnější bohy považováni Re a Usir, respektive jejich spojení. Sluneční bůh Re umírá a stává se tak Usirem, což mu de facto dává šanci na znovuzrození a vzkříšení do nového dne. Usir se tak stává tajemným mrtvým sluncem v lůně bohyně Nut. V bohyni Nut umírá sluneční bůh, aby z ní každé ráno opět povstal. Velká matka je původkyní tajemství. Smrt je nejposvátnějším tajemstvím světa. „*To je smyslem třetího obrazu smrti, smrti jako tajemství. Smrt je ztělesněním posvátného, praformou božského.*“³⁵

S tíživou vědomostí smrtelnosti se Egyptané vyrovnávali pojetím neustálé obnovy dílčích složek celého kosmu.

---

³³ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. Str. 32.

³⁴ *Ibid.* Str. 36.

³⁵ *Ibid.* Str. 40.

Pokud máme dnes správně porozumět egyptským náboženským představám, musíme vzít v úvahu, že Egypťané chápali své náboženství ve třech dimenzích – kosmické, kultické a mytické.³⁶ Ve stejných dimenzích také chápali božské bytí. Náboženský děj mohl být popisován zároveň jako kosmický jev, rituální úkon nebo mýtický děj. Všechny dimenze nesmíme vnímat samostatně, protože se vzájemně prostupují a doplňují.

Kosmická dimenze – kosmos byl chápán jako oblast boží působnosti, kde se božstva projevovala v jednotlivých sférách (země, slunce, vítr).

Kultická dimenze – v této dimenzi jsou bohové zakoušeni přímo na zemi. Bůh je ve svém zobrazení uctíván, je staráno o jeho tělo. Zároveň jsou městšší nebo státní bohové součástí politické identity.

Mytická dimenze – jedná se o posvátnou tradici, která je zachycena v mytologických vyprávěních. Lidé do mýtů vkládají svou vlastní představu o bozích, kterou obohacují o své vlastní zkušenosti a proto v mýtech bohové jednají jako lidé. Proto se bohové rodí a umírají. Čas v mýtech plyne lineárně. Mýtická dimenze vysvětluje dimenzi kosmickou a kultickou dimenzi ospravedlňuje.

Na smrt božstev musíme opět nahlížet ve třech výše uvedených dimenzích. V mytologické rovině sice vystupují v těle a prožívají běh života od zrození po smrt. V kultické rovině jsou uctívána jejich těla a hroby. Pro nás je ale nejdůležitější chápat smrt bohů v souvislosti v kosmickými projevy božství, tedy v kosmické dimenzi. „*Bohové tedy nemohou nikdy v pravém slova smyslu zahynout, nebo spíše zaniknout. Zmínky o jejich smrti, mrtvých tělech nebo hrobech paradoxně zdůrazňují jejich věčnou existenci a neustálou obnovu.*“³⁷

Jak je zřejmé, božstva nepřicházejí o svou existenci, pouze se odebírají do stavu pasivity. „*Obrazně řečeno, zapadnou za horizont, vejdou do noci a jejich nové zrození se odehraje ve formě úsvitu nebo přímo nového stvoření.*“³⁸ Bohové tedy doopravdy neumírají, pouze se odebírají do neaktivního stavu, neumírají, pouze na nějaký čas zanikají. Znovu se rodí ze smrti. Velmi jasně to je vidět na slunečním bohovi Re, který každý večer umírá, putuje

³⁶ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. Str. 21.

³⁷ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 204.

³⁸ *Ibid.* Str. 204.

podsvětím a ráno se opět rodí do nového života – dne. Právě podsvětí je místo, kde je zesnulý od smrti do vzkříšení.

Smrt není jen cestou k znovuzrození. V mytologické dimenzi znamená smrt absenci řádu a aktivity. V případě boha Usira byl stav po smrti – mrtvolné spočinutí dobou, kdy čekal na své ospravedlnění a vzkříšení. Usir nebyl mezi živými, smrtí přišel o své *ka* a spočíval v neaktivitě. Byl ne-mrtvý.

IV. USIROVA SMRT

4. 1. Zprávy o Usirově smrti

Samotné zprávy o Usirově smrti, které nacházíme jak v egyptských, tak řeckých pramenech se vzájemně liší. Nedochoval se ani jasný výrok o jeho smrti.³⁹ Také se nám nedochovala žádná zobrazení, která by znázorňovala Usirovu smrt z rukou Sutecha. Tato skutečnost by se dala vysvětlit tak, že Egypťané se báli o smrti přímo napsat nebo ji vyobrazit. Stala by se tak příliš nebezpečnou.

Motiv vraždy také není jednoznačný. Nejrozšířenější variantou je, že Sutech svého bratra zavraždil proto, že chtěl nastoupit na jeho místo egyptského panovníka. Zde se opět prameny rozcházejí. Nacházíme zmínky o tom, že Geb předal svou hodnost panovníka Usirovi, ale také, že Egypt rozdělil na dvě části a rozdělil tak správu země mezi Usira a Sutecha, přičemž Sutech chtěl panování sám pro sebe (Podle Turínského královského kánonu máme doloženu vládu bohů v předdynastickém Egyptě v tomto pořadí: Ptah, Re, Šu, Geb, Usir, Sutech, Hor, Thovt, Maet a Horovi následníci.).⁴⁰ Smith⁴¹ také uvádí, že podle některých pramenů ospravedlňoval Sutech zabití svého bratra tak, že to byla sebeobrana, podle jiných zabil Usira proto, že měl pletky s jeho ženou Nebthet, přičemž potomkem tohoto svazku byl bůh Anubis, který se stal průvodcem a pomocníkem Eset při Usirově mumifikaci.

Nejstarší zmínky o Usirově smrti nacházíme v Textech pyramid. Podle této verze byl Usir zabit svým bratem Sutechem sražením na břeh Nilu v místě Nedejet u Abydu nebo Gehestej (TP 1256).

Některé popisy z Textů pyramid nasvědčují o tom, že byl Usir před svou smrtí raněn. Zmínka je zde o tom, že jeho kosti mohly být zlomeny a měl výtok ze zranění TP 308, KM 149).

---

³⁹ GRIFFITHS, J. Gwyn. *The Conflict of Horus and Seth*. 1st edition. Liverpool: Liverpool University Press, 1960. Str. 304.

⁴⁰ HART, George. *Egyptské mýty*. 2. vydání. Praha: Levné knihy KMa, 2006. Str. 30.

⁴¹ SMITH, Mark: *Osiris and the Deceased*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/29r70244>>. Str. 2.

4. 2. Konkrétní zprávy o Usirově smrti v literárních památkách

V této kapitole jsou uvedeny zmínky o Usirově smrti. Jak bylo řečeno výše, Egypťané se většinou snažili vyhnout přímým zmínkám o smrti, takže následující zmínky jsou převážně jen nepřímé nebo pouze poukazují na to, že byl Usir raněn.

Rozděleny jsou na egyptské a řecké prameny. V egyptských jsou zahrnuty zprávy z Textů pyramid, Knihy mrtvých, zmínka ze Šabakovy desky. V řeckých jsou zprávy z podání Plútarcha a Diodóra, se kterými jsme se setkali již v kapitole 2.

EGYPTSKÉ PRAMENY	
Texty pyramid	
	TP 308d - f. Jeho kosti mohou být zlomené. Jeho zranění jsou smazaná, XY. má výtok z rány na zemi v Kus.
	592c. To Hor se pomstí, za to, co ti Sutech udělal.
	777a - b. Nut, rozprostři se nad svého syna Usira XY.; skryj ho před Sutechem; ochraňuj ho, Nut.
Zabití Sutechem	957a - c. Pamatuj, Sutechu, měj ve svém srdci, toto slovo, které řekl Geb, to velké, co bohové učinili proti tobě ve velkém domě prince, v Heliopoli, protože jsi srazil Usira k zemi.
Zabití Sutechem	1256a b. Ony (<i>Eset a Nebthet</i>) našly Usira, potom, co ho jeho bratr Sutech srazil k zemi v Nedjetu.
	819a. Tak Velký byl jistě sražen na bok; je tím, kdo je v Nedjetu hozen dolů.
	972a - c. Ty jsi přišla hledat svého bratra Usira, poté, co ho jeho bratr srazil na bok, na břeh v Gehesteji.
	1007a – 1008 c. Povstaň a pohleď; povstaň a poslyš, co tvůj syn pro tebe učinil, co pro tebe učinil Hor. Udeřil toho, který udeřil tebe; svázal toho, který svázal tebe; položil ho pod svou velkou dceru, která je v <i>Kdm</i> , je to tvá velká sestra, která posbírala tvé tělo, která shromáždila tvé ruce, která tě hledala, která tě našla na tvém boku na břehu v Nedjetu.
	1033b-c. Našel ho ležícího na boku v Gehestej. Usire, vstaň pro svého otce Geba, který tě může ochránit proti Sutechovi.
	1337b. Usire XY, ten, který tě zabil je předveden před tebe; nenech ho utéci.
	1500a. Usir byl umístěn na jeho stranu jeho bratrem Sutechem;

	1799a-b. Hor přišel; hledal svého otce Usira; našel ho na jeho straně v Gehestej.
	1018c. tvé rozdělené končetiny jsou shromážděny.
Utopení	24d/766d. Hor pro tebe spočítal děti Hora, k místu, kde jsi byl utopen.
Utopení	615 c-d. Hor pro tebe spočítal bohy, tak od tebe nemohou utéci z místa, kde jsi byl utopen.
<i>Kniha mrtvých</i>	
	ř. 1 26-27 „Byl jsem s Horem právě v den, kdy Rozsekaný byl oděn.
	ř. 17 30-31 Je to den svátků „Zůstáváme“, kdy Usira přikázal pohřbít jeho otec Re.
	ř. 17 164-165 Byli ustanoveni Anupem, aby chránili Usirův hrob.
	ř. 17 247- 250 a znám i jméno onoho zabijáka z Usirova domu, jenž je mezi nimi; vraždí svým pohledem, aniž by ho bylo možné spatřit, ovládá nebe svým žhavým dechem a ohlašuje záplavu ještě dříve, než ji lze spatřit.
	ř. 17 299-301 „Den sjednocení Obou zemí“ znamená, že Obě země byli spojeny v době Usirova pohřbu.
	ř. 17 341 „Svatyně cenenet“: je to hrob Usira.
	Ř. 18 29-30 „Onou noční hostinou“ je úsvit, za něhož byl pohřben Usir.
	28 5-6 Ó vy s ohony, kteří patříte Usirovi, jenž zpozoroval Sutecha! Ó vy, kteří jste se přiklonili k tomu, jenž ho zabil a jenž loupil.
	35 6-7 Jsou to rostliny sam, jež tě střeží, avšak náleží Usirovi a jich se také dožaduje v den svého pohřbu.
	78 163-165 Zada máš svěží, Usire, hlavu máš připojenou, Usire, krk máš pevný, Usire!
	117 4-5 Otevřeny jsou mi cesty v Rasetau, protože jsem ošetřil Usirovo poranění.
	119 2-4 Přišel jsem k tobě, Usire, abych tě uctil a očistil se výtokem, který z tebe vychází.
	151 105 – 108 „Já jsem tvůj milovaný syn Hor! Přišel jsem, abych ochránil svého otce Usira, před tím, který mu ublížil: hodím ti ho k nohám!“
	152 23-25 Ústa Usira, jenž skonal, mi sdělují, že se obrátil na levou stranu a otočil na pravou.
	153 (A) 71-73 to, co jsi spolkl, spolkl jsem (i) já – vraha Usira!
	169 41-42 Bude pro tebe připraveno pouštní údolí Při pohřbu jejího otce Usira.
<i>Šabakova deska</i> ⁴²	A dosadil Geb Hora jako dolnoegyptského krále v severní zemi až k místu, kde jeho otec utonul v <i>Psšt-t3wj</i> .

⁴² ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenth, 2002. Str. 172.

ŘECKÉ PRAMENY	
Plútarchos	13 kap Když si do ní (truhly) Osiris lehl, spiklenec za ním zabouchl víko, které upevnili hřebíky a zalili olovem. Poté hodili truhlu do řeky a poslali ji k ústí řeky do moře.
	18 kap Tyfon byl v noci na lovu když při svitu měsíce našel truhlu. Poznal tělo rozsekal ho na 14 částí, rozptýlil je po různých místech.
Diodóros	21, 2 kap Když Osiris vládl nad Egyptem jako právoplatný král, byl zavražděn svým bratrem Tyfonem, násilným a hříšným mužem; Typhon pak rozdělil tělo zavražděného na 26 částí a dal každému svému kumpánovi jednu část, protože chtěl s nimi sdílet znečištění a chtěl mít pocit podpory a ochrany jeho vlády.

4. 3. Utopení

V Textech pyramid nacházíme variantu, která hovoří o tom, že byl Usir po smrti vhozen Sutechem do vody. S touto událostí souvisí pozdější představa, která se nám dochovala na Šabakově desce (na ní je nám doložena Memfidská teologie, vzniklá v devátém století př. n. l.), a dokládá nám, že smrt utopením byla požehnaná smrt. Tento pozdější pohled na smrt se objevuje od Nové říše, dříve byla smrt v Nilu považována za trest nebo jako způsob zničení těl nepřátel. Od Pozdní doby byli dokonce utopení považováni za vyvolené, kteří podstupují stejnou smrt jako Usir.⁴³

Varianta smrti utopením skýtá problém, protože egyptské sloveso *mhi* může znamenat „utopit se“, „plavat“ nebo „plout po proudu“. Griffith poukazuje na práci Pascala Vernuse, který došel k závěru, že Osiris byl mrtvý ještě před tím, než byl vhozen do vody, že se nikdy nemluví o tom, že se utopil.⁴⁴ Překládá tak všechny 3 zmínky slovesa *mhi* v Textech pyramid *float* což znamená plout v proudu. Griffith ale pochybuje o správnosti tvrzení. Proti této myšlence hovoří fakt pojetí smrti utopením jako blažené smrti.

⁴³ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2009. Str. 26.
⁴⁴ GRIFFITHS, J. Gwyn. *The Conflict of Horus and Seth.* 1st edition. Liverpool: Liverpool University Press, 1960. Str 304.

Memfiská/Meneferská teologie zmiňuje jako místo Usirova utopení do těsného sousedství s Meneferem.⁴⁵ Jistě proto, že Menefer byl hlavním městem Staré říše a přivlastňoval si právo na královské pohřby.

4. 4. Rozsekání těla

Nejstarší egyptské prameny nezmiňují Usirovo rozsekání těla, jak upozorňuje Anthes,⁴⁶ tradice rozsekaného těla byla v rané egyptské mytologii spojena s jinou osobou a teprve postupně se vpravila do Usirovského mýtu.

Pozdější egyptské i řecké prameny se zmiňují o rozsekání Usirova těla. Od dob Nové říše máme doloženou tradici, dle níž bylo Usirovo tělo rozsekáno na 14 či vícero částí. S tím je spojena symbolika, neboť 14 m³ záplav bylo považováno za blahodárné množství záplavy a slibovalo dostatek vláhy pro pole a tím pádem dobrou obživu. Podle některých egyptských pramenů bylo Usirovo tělo rozsekáno na 42 částí, symbolika tohoto čísla znamená, že Usirovo tělo zastupuje celou egyptskou zemi.⁴⁷ Plútarchos se také zmiňuje o 14 částech, Diodóros však zmiňuje 26 částí.

Pokud se zamyslíme nad tím, že Sutech svého bratra rozsekal, dojdeme k závěru, že toto rozsekání mělo manifestovat naprostou smrt: tělesnou i psychickou. Podle Zandeeho⁴⁸ má rozsekání těla zajistit zničení Usirovi duše *ba*. Následkem toho muselo být tělo balzamováno a mumifikováno. Usir překonal svou fyzickou nejednotu díky své milující sestře a manželce Eset, která našla jeho rozsekané tělo, složila jej zpět dohromady a opět přivedla k životu.

Díky rozkouskovanému tělu a Esetině Isti, jak uchovat v tajnosti Usirův pravý hrob máme po celém Egyptě dochováno množství Usirových hrobů. Každý Usirův hrob je chápán jako vstup do podsvětí. Mezi významnější města mezi všemi svatými místy, kde je ukryt Usirův hrob patří: Busiris, Heliopolis a Abydos. Samotné město Busiris (= Hrob Usirův) je

⁴⁵ GRIFFITH, J. Gwyn. *The Origin of Osiris and his cult*. Leiden : E.J. Brill, 1980. Str. 22.

⁴⁶ *Ibid.* Str. 24.

⁴⁷ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2009. Str. 47.

⁴⁸ ZANDEE, Jan. *Death as an Enemy*. Leiden: E.J. Brill, 1960. Str. 19

chápáno jako střed podsvětí. Busiris je také bráno jako místo, kde byl Usir balzamován a připravován na posmrtný život.⁴⁹

---

⁴⁹ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. 1st edition. New York: Cornell University Press, 2005. Str. 190.

V. VÝZNAM USIROVY SMRTI

Pokud se snažíme interpretovat Usirovu smrt, vede nás to k myšlence, že nejdůležitějším momentem celého mytologického vyprávění představuje jeho překonání smrti a okolnosti, za jakých toho dosahuje. Umírají a zanikají i jiní bohové, ale Usirova situace je odlišná. Jeho smrt není přirozeným přechodem, jako např. západ slunce nebo měsíční nov. Jeho úmrtí je spojeno s násilným a úmyslným přerušením života. Od jeho smrti je každá smrt násilím, které je nutné překonat a osvobodit se od něj.

Díky své smrti Usir získává určité postavení, které dává jeho smrti určitý smysl.

5. 1. Postavení Usira jako božstva

Egyptské náboženství, ač je silně polyteistické a polymytické, má v určitých aspektech rysy, které polyteismus zastírají. Assmann⁵⁰ cituje filosofa Odo Marquarda, který tuto egyptskou tendenci nazval *monomytíi*. Jedná se o to, že ačkoli Usir není nejvyšší bůh a nemá tak nejvyšší postavení, nemá stvořitelskou funkci, bývá v tradici nejvíce oblíbený a nejvíce zmiňovaný. Má určité výsostné postavení. „*Mýtus o Usirovi je velmi silně vpleten do egyptské kultury. Egypt ... vzbuzuje podezření, že je tu mýtus spíše politickým, než náboženským jevem, a musí se tedy uvést do souvztažnosti spíše s výrazně monarchistickou strukturou egyptského státního zřízení než s polyteistickou strukturou egyptského náboženství.*“⁵¹ Vysvětluje to Usirovu důležitou roli v královské teologii.

Usir je tradičně označován jako bůh mrtvých, podsvětí nebo také vegetace. Jeho zásadní role je však v posmrtném kultu, kde hraje roli boha, který nezemřel, ale který smrt překonává, stává se tedy bohem přemožení smrti a vzkříšení. „...*Usir vystupuje jako bůh obnovy a vzkříšení, dárce nového života a vládce blažených zesnulých, ale také jako personifikace podsvětí.*“⁵²

⁵⁰ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2002. Str. 156.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2009. Str. 77.

Usirova role mrtvého je závislá na jeho konstelaci se Sutechem a Horem (a jejich konstelaci nepřítele a syna). Můžeme ho však chápat i v jiných vztazích, pokud do nich zapojíme další bohy (Eset, Nebthet, Geba, Nut, slunečního boha).

Díky egyptské představě obnovy života vypozerované z obnovy probíhající v přírodě, jako např. klíčení zrna zasetého do země, čili vlastně jakoby vzkříšení pohřbeného zrna získal i Usir díky svému postavení boha vzkříšení některé z aspektů chtonického boha. Jeho sférou jsou především plodivé síly spojené s rostlinstvem, zejména obilím, střídáním vegetačních cyklů a nilskou záplavou. Od Střední říše byl proto spojován, někdy dokonce ztotožňován s bohem Neperem, který představoval zrno a jeho dary.⁵³ Jedním z důkazů Usirovy plodivé síly je tzv. Usirovo lože, jeden z předmětů pohřební výbavy. Jedná se o dřevěnou desku ve tvaru obrysu stojícího Usira. Vnitřní část desky byla vyhloubena a v ní byla dána hlína, ve které bylo zaseto obilí. Zrno takto symbolicky umístěné v hrobce vzklíčilo a symbolizovalo tak vzkříšení a zároveň Usirovu plodivou sílu.

Mýtus se projevuje i do zemědělské činnosti, jelikož může být mlácení obilí přeháněním oslů přes klasy chápáno jako symbolické zavraždění a zničení Usirova těla.⁵⁴

5. 1. 1. Kosmický obraz mýtu

V astronomických představách byl Usir ztotožňován se souhvězdím Orion (eg. Sah) a to proto, že stejně jako Usir, souhvězdí „umírá“ – zapadá za horizont, aby opět za určitou dobu bylo „vzkříšeno“ a opět vyšlo. Stejně tak jako Usirovi v oživení pomáhá jeho žena Eset, tak má souhvězdí svého pomocníka, který ho vyvádí zpoza horizontu - hvězdu Sirius. Tak došlo ke ztotožnění Esety s hvězdou Sirius (eg. Sopdet), někdy však bývá s touto hvězdou spojován i Hor. Respektive Orion představovalo *ba* Usirovo a hvězda Sirius viditelným *ba* Esety. Hvězda Sirius zapadá za horizont a není vidět po dobu 70 dnů (po stejnou dobu trvá i mumifikace). Sirius vychází těsně před východem Slunce kolem 19. června, ve stejnou dobu začínaly i Nilské záplavy. Východ Siria byl pro Egyptany začátek nového roku.

⁵³ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikoymenth, 2009. Str. 77.

⁵⁴ *Ibid.* Str. 197.

Mýtus se také projevuje do souhvězdí Velkého vozu, které bylo chápáno jako přední noha dobytčete. Dobytče pak bylo spojováno se Sutechem a Velký vůz byla jeho noha. Konkrétně pak mohla být nohou, kterou uříznul Hor Sutechovi v boji a hodil ji na nebesa nebo ji předal Usirovi jako předobraz pohřební oběti. Podle některých pramenů mohl být Usir zavražděn Sutechem v podobě býka jeho přední nohou.⁵⁵

Usir byl také spojován s měsícem a to pro jeho mizení a opětovný růst, navrácení se či znovuzrození, které opětovně nastávalo. Měsíc, stejně jako Usir překonal svou smrt.

Usir má své místo i na úrovni makrokosmu. Egypťané věřili, že nadejde doba, kdy se vše navrátí do počátečního chaosu před stvořením kosmu. Vše se vrátí do stavu před počátkem, zůstanou zde však dva bohové – Usir a Atum.

5. 1. 2. Usirovy solární aspekty

Pojetí koloběhu slunce po obloze je rozdělen na dvě základní části. První částí je koloběh slunečního boha po denní obloze a v noci je slunce ukryto v podsvětí. Podsvětí je umístěno podle druhu pojetí. Mohlo být umístěno do podzemí, ale pokud bylo slunce chápáno jako dítě bohyně nebes Nut, pak je ráno zrozeno, celý den putuje po jejím těle a večer jej Nut pozře, aby ho mohla ráno opět porodit. Během noci slunce putuje podsvětím, které je uvnitř Nutina těla. Slunce je chápáno jako dítě, které je každý den rozeno, při své cestě po nebesích postupně sílí, až dochází ke zlomu, od kterého opět slábne, až do té doby, dokud je pohlceno Nut. Od střední říše je smrt slunečního boha popisována jako jeho spojení se s Usirem. Což znamená, že slunce tím získává naději na nové vzkříšení. „*Noc za noci se o půlnoci v hloubi podsvětí spojují Re, který jako ba „vchází a vychází“ sestupuje do podsvětí a zase z něj vychází, a Usir, který jako mrtvé tělo trvale spočívá v nejhlubší hlubině, a tak zajišťuje kontinuitu kosmu.*“⁵⁶

⁵⁵ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 129.

⁵⁶ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace.* 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. Str. 104.

5. 1. 3. Usir jako bůh překonání smrti

Pojetí smrti jako nebezpečného období vychází právě v mýtu o Usirovi. Smrt představovala kritické období. Pokud byly její nástrahy překonány, mohl se člověk skrz ni dostat k novému životu.

Usir po své smrti (od zabití až po ospravedlnění) přebýval ve stavu mrtvolného spočinutí.⁵⁷ Tento stav znamenal, že nebyl mezi živými, ale také nebyl nevratně mrtvý. Nejenom tělo, ale i individuální vnitřní jednota byla smrtí narušena. Díky smrti přišel o své *ka* a spočíval v neaktivitě. (*Ka* jako jedna ze složek osobnosti mělo funkci „ztělesnění“ či „zhmotnění“ životaschopnosti jedince⁵⁸ bylo odpovědné za ochranu a uchování života, vázalo se k fyzické síle a plodnosti, bylo předáváno z otce na syna, z rodičů na potomky.) „*Krise jeho nemrtvého stavu spočívala v pasivitě a odevzdanosti okolnímu dění.*“⁵⁹ Nemohl se bránit, ani se pomstít svému bratrovrahu Sutechovi. Tím, že Usir přišel o své *ka*, přišel jak o život, tak o svůj panovnický trůn. Pomstu i ospravedlnění za něj musel učinit Hor, který mu nakonec jeho *ka* navrátil. Spor mezi Horem a Sutechem, boj a soudní pří můžeme chápat jako zjišťování připravenosti potencionálního vítěze na přijetí královského *ka*. Horovo vítězství znamenalo, že Usir mohl být vzkříšen k životu v posmrtné blaženosti a Hor se mohl stát egyptským králem.

Pro Egyptřany byl usirovský mýtus model pro překonání smrti. Byl pro ně nadějí, že i oni podobně jako bůh Usir překonají smrt a opět vstoupí do života. Egyptské chápání člověka je v základě monistické, přesto se člověk skládá ze dvou složek: tělesného a sociálního já. Smrt tuto jednotu narušuje a jednotlivé prvky od sebe odděluje. Zesnulému nestačí oživit jen psychické a fyzické síly, musí podstoupit proces sociální reintegrace, aby se mohl stát blaženým v posmrtném životě. Díky ztotožnění mrtvého člověka s Usirem mu bylo umožněno znovu nastolit vnitřní jednotu, která byla rozdělena okamžikem smrti.

Usir byl díky mumifikaci vzkříšen tělesně a ospravedlnění vůči Sutechovi vzkřísilo jeho sociální Já – byl opět celistvou bytostí a mohl být opět přijat mezi bohy. Pohřební rituály

---

⁵⁷ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 206.

⁵⁸ *Ibid.* Str. 214.

⁵⁹ *Ibid.* Str. 205.

se praktikovaly proto, protože Egypťané věřili, že díky nim budou oživení a ospravedlnění jako Usir. Identifikací s Usirem mohl zemřelý projít také dvojitým vzkříšením. Díky tělesnému a sociálnímu znovuoživení dochází ke dvojitému vzkříšení a opětovnému uvedení lidského těla v jednotu. Podle Smith⁶⁰ můžeme nazvat ospravedlnění „morální mumifikací“ a samotnou mumifikaci „tělesným ospravedlněním“.

Na konci balzamovacích rituálů, kdy člověk opět vstupuje do života, je zesnulý obdařen Usirovským aspektem. V této věci nebylo rozdílu mezi muži a ženami. Získání Usirovského aspektu nezahrnuje podíl na jeho božské podstatě, ale vyjadřuje, že zesnulý je přijatý mezi Usirovy následovníky do zástvěti. Mrtvý následuje Usira ve dvou směrech: stává se členem Usirovy družiny a stejně tak jako mrtvý bůh díky mumifikaci a pohřebním rituálům i zesnulý podstupuje sociální a tělesné vzkříšení. (Smith⁶¹ upozorňuje na to, že bychom měli důsledně rozlišovat mezi získáním Usirovské formy a identifikací s božstvem.)

*„Unaví se, unaví se Usir,
unaví se snad někdy úd Usira?
Neunaví se, neshnije,
nerozloží se, nezmizí!
Kéž se mnou naložíte stejně,
neboť já jsem Usir!“⁶²*

Mýtus o Usirovi překonává smrt, je východiskem z tíživé situace. V pohřebních a zádušních textech se velmi často objevují proslovy k zemřelému ve znění: Povstaň! jejich cílem je přimět zemřelého, aby již dále neležel, tak jako Usir překonal svou neaktivitu. Assmann⁶³ dokládá, že texty, v nichž se vyskytuje pokyn Povstaň! či Pozvedni se! se objevují již v textech, kdy otec a syn nehrají mýtické role a jsou starší než dochovaný mýtus o Usirovi. Vyvozuje z toho, že právě tyto texty jsou pramenem mýtu. Vidí zde z pravěku převzatou víru

⁶⁰ SMITH, Mark: *Osiris and the Deceased*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/29r70244>>. Str. 3.

⁶¹ *Ibid.* Str. 4.

⁶² VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská kniha mrtvých (Překlad)*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2009. Str. 85.

⁶³ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2002 str. 161

v přemožení smrti, okolo které se vytvořil mýtický rámec. V mýtu jsou obsaženy všechny emoce, které doprovázejí smrt, ale také dává jasnou naději a překonává „prokletí smrti“. Assmann však upozorňuje na to, že genezi v zádušních rituálech má jen mýtus, ne samotná postava Usirova.

Usir není bohem, který vstává z mrtvých, ale bohem, který jako mrtvý dochází skrze triumf a pietu svého syna k nové formě existence na onom světě, a tím se stává vzorem pro všechny mrtvé.⁶⁴

Vidíme, že díky mýtickým událostem, kterými Usir prošel a zdárně je překonal nacházejí zemřelí naději, že smrtí jejich existence nekončí a že mohou dále vstoupit do života v zásvěti, a tak překonávají přirozený lidský strach z konečnosti. Víra v Usira, jeho osud a následování ho dávala Egypťanům naději, že smrt se dá překonat. Tíživost vědomí vlastní smrtelnosti, kterou prožívali Staří Egypťané pochopíme lépe, pokud vezmeme v úvahu věk, kterého se dožívali. Ideálním věkem bylo pro ně dosažení věku 110 let, avšak skutečnost byla diametrálně odlišná. U nižších vrstev egyptského obyvatelstva byl průměrný věk pouhých 20 – 25 let.⁶⁵

5. 2. Usir a zesnulí

Mýtus o Usirovi přináší obraz možnosti znovu získat život pomocí spojení fyzických a psychických složek člověka na úrovni kulturní, institucionální i symbolické.⁶⁶ K získání nového života Usirovi pomohly rituály, obrazy a text.

Při zkoumání kontextu Usirovy smrti nesmíme opomenout tři rozdělené události mýtu. První událostí je hledání a znovusjednocení těla a tělesné vzkříšení, o které se postaraly Eset a Nebthet, druhou je navrácení osobní a sociální jednoty, o což se postaral Hor. Třetím stupněm je ospravedlnění vůči vrahovi Sutechovi. Jedině díky tomuto ospravedlnění je Usir schopen opět plného života, smrt je překonána, Usir je přiveden do nové formy života a zůstává v podsvětí. Není však mrtvý – jeho končetiny a tělo jsou spojeny, jeho osobnost je obnovena.

---

⁶⁴ *Ibid.* Str. 181.

⁶⁵ STROUHAL, Evžen. *Život Starých Egypťanů*. 2. vydání. Londýn: Opus Publishing, 1994. Str. 256.

⁶⁶ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. Str. 34.

A přesně tento postup musí být napodoben, aby mohli zesnulí dojít věčného života.

5. 2. 1. Usir a zemřelý král

Král měl v Egyptě několik rolí v jedné osobě. Byl vládce, vojevůdce, kněz a samozřejmě také bůh žijící na zemi. Král je zodpovědný za zachovávání řádu *maat*. Období mezi úmrtím jednoho panovníka a nástupu na trůn nového je chápáno jako doba, ve které na náboženské rovině neexistuje egyptský stát⁶⁷ a ve které nefunguje božský řád *maat*. Tato doba odpovídá době epagomenálních dní mezi dvěma roky nebo také době, kdy je slunce zapadlé.

Spojitosť Usira se zádušním královským kultem máme doloženou od 5. dynastie.⁶⁸ Stalo se tak díky vzestupu Usirova kultu, který pronikl až do královské teologie. Od konce 5. dynastie se promítá usirovský mýtus do důležitých událostí panovníkova života, jako byly obřady nástupu na trůn, korunovace, pohřební rituály a zádušní kult. Panovník byl pokládán za pozemské vtělení boha Hora a po své smrti byl ztotožněn s bohem Usirem. (Žijící král je ztotožňován s Horem a jeho zesnulý otec je považován za Usira.) Živý faraon není nikdy ztotožňován s Usirem, kdežto mrtvý faraon bývá považován za syna boha Re, kvůli přenesení vlivu života do říše smrti.⁶⁹

Panovník je v zásvětních textech nazýván jako Usir (Usir XY → např. Usir Pepi). Mrtvý panovník byl identifikován s Usirem a jako takový musel projít tím, čím prošel Usir, aby mohl být také přiveden do nového života. Proto nacházíme v královské teologii rituály totožné s těmi, které byly spojeny s usirovským mýtem.

Vztah mezi králem, Usirem, Horem a Sutechem může být v literárních památkách ve čtyřech možných vztazích:⁷⁰

1. Král je identifikován s Horem nebo se Sutechem, Sutech nemá spojitost s králem.

⁶⁷ ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2002. Str. 147.

⁶⁸ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2009. Str. 205.

⁶⁹ GRIFFITH, J. Gwyn. *The Origin of Osiris and his cult*. Leiden : E.J. Brill, 1980. Str. 6.

⁷⁰ GRIFFITHS, J. Gwyn. *The Conflict of Horus and Seth*. 1st edition. Liverpool: Liverpool University Press, 1960. Str. 23 – 27.

2. Hor a Sutech jsou spojováni s králem, ale nedochází k jejich identifikaci. Jsou vnímáni jako spolupracovníci krále. Opět zde není žádná spojitost s Usirem.
3. Král je identifikován s Usirem. Hor se Sutechem jsou bytosti jemu pomáhající.
4. Král je ztotožněn s Usirem a Sutech se stává nepřítelem a vrahem Usira. Je zde zdůrazněno nepřátelství mezi Sutechem a Horem.

My zde sledujeme linii ztotožnění panovníka s Usirem a nepřátelství mezi Horem a Sutechem, tak jak jsme viděli v mýtických pramenech.

Pro lepší pochopení toho, jak se usirovský mýtus projevuje v pojetí krále je potřeba se zamyslet nad tím, jak Egypťané chápali život a smrt. Stěžejním termínem pro pochopení je zde termín *ka*.

Ka je složka osobnosti, které spolu s *ba* a *ach* tvoří jednotlivé složky osobnosti. *Ka*, které odlišuje živé od neživého je předáváno z otce na potomka aktem početí. V pojmu *ka* je zahrnuta zodpovědnost za kontinuitu života – má v sobě aspekty odkazující k plození, fyzické síle a zabezpečení potravy. Nositel *ka* je zodpovědný za udržování života řádu *maat* vždy na té úrovni, kterou zastupuje. Řád *maat* tedy může zastupovat na úrovni božské, královské nebo osobní.

Na božské úrovni je nositelem řádu a života bůh stvořitel. V královské dimenzi je to pochopitelně král, který zodpovídá za pozemskou vládu nad Egyptem. Jelikož je egyptský panovník chápán za syna boha, sdílí s ním jeho božské *ka*. Na osobní úrovni *ka* je každý zodpovědný za svůj život a svůj vlastní řád.

*„Královské ka je stěžejním pojmem královské teologie a tedy i základním pilířem celého systému egyptské správy a státu. Jedná se o božské ka, které bylo podle egyptských představ přeneseno bohem (Stvořitelem nebo hlavním státním bohem) na krále a to buď přímo nebo prostřednictvím panovníkových předchůdců. Královské ka představuje božský aspekt krále, který panovníka spojuje jak se Stvořitelem, tak s generacemi předchozích vládců. Zastupuje božský úřad krále, v němž jsou jednotliví panovníci různými inkarnacemi jednoho božství - jsou pouze články řetězce.“*⁷¹

⁷¹ JANÁK, Jiří. *Od soumraku do úsvitu – cesta ke ka*. [online] [cit. 22. 4. 2009] Dostupné z: <<http://pes.ff.cuni.cz/pdf/PES1-janak.pdf>>. Str 122.

Král tedy získává své *ka* od svého předchůdce a je tak přímo zprostředkováno *ka* Horovo. To je vyjádřeno např. přijetím tzv. Horova jména, které bylo jedním z titulatur panovníka.

Syn a následník trůnu se během pohřebních rituálů dostává do pozice Hora, a tak se legitimuje jeho nárok na trůn, tak jako byl Hor legitimním nástupcem Usira díky svému posmrtnému zplození. Jestliže Sutech zavraždil Usira, byl znemožněn přenos královského *ka* z Usira na Hora. Proto Hor bojoval se Sutechem, aby dosáhl spravedlnosti pro sebe a svého otce. Díky vítězství byl Hor nositelem Usirova *ka*, tedy královského *ka*. Hor sestoupil do podsvětí, aby mohl Usirovi *ka* předat. Tím byl Usir vzkříšen k posmrtnému životu a Hor mohl nastoupit na panovnický trůn.⁷² Tím, že Hor nastoupil na trůn a pomstil tak smrt svého otce, je Usirova smrt překonána a na světě je opět nastolena rovnováha (TP 1328).

Tak jako čekal Usir ve svém stavu mrtvolného spočinutí a neaktivního čekání na ospravedlnění prostřednictvím Hora, tak čeká i panovník na vložení svého *ka*. Mýtus tak představuje předobraz rituálu, během něhož nástupce/syn musí obejmout svého předchůdce/otce. „Náprava“ se prováděla rituálem, který se prováděl v den pohřbu a který následoval ihned po rituálu Otvírání úst, viz níže.

5. 2. 2. Usir a nekrálovští zesnulí

Spojení Usira a zesnulého je od První přechodné doby používáno i na nekrálovské osoby a toto spojení trvá až do konce egyptských dějin.⁷³ Tuto změnu nazýváme *demokratizací posmrtného života*.⁷⁴ Od konce Staré říše se objevují říkání známá z Textů pyramid na rakvích nekrálovských osob, které si je mohly z finančních důvodů dovolit. Nám jsou dnes známy jako Texty rakví. Stejně jako dříve zesnulí z královského původu, jsou i tito zesnulí nazýváni Osiris XY a je tomu tak až do konce Egyptských dějin.

⁷² JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 205.

⁷³ *Ibid.* Str. 196.

⁷⁴ SMITH, Mark. *Democratization of the Afterlife*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/70g428wj?query=democratization%20of%20afterlife#page-1>>. Str. 1.

Důvod této změny není jasný. Uvažuje se o několika variantách, zejména že k rozšíření došlo díky neklidné První přechodné době. Toto období je spojeno s decentralizací královské moci a ztráty výsostného postavení panovníka. Díky tomu, že panovník nebyl již osobou srovnatelnou s bohy, ale s lidmi, začal i lid toužit po jeho výsadách, po kterých tak niterně toužil a které mohly pomoci zahnat strach z vlastní konečnosti.

Následující kapitoly pojednávají o postupech, které měly člověku pomoci se dostat z jednoho světa na ten druhý. Jak bylo již řečeno, nejprve tato opatření platila pouze pro faraona a až později se tímto způsobem začaly zabezpečovat i osoby nekrálovského původu. Skrz Usira, který byl dle mýtu milujícím panovníkem, se možnost vstupu do blaženého stavu rozšířila na všechny lid.

5. 3. Příprava na život v zásvětí

Egyptané měli jasné představy o tom, co člověka čeká po jeho smrti. Příprava na přechod mezi tímto a oním světem probíhala současně na několika úrovních. Na pozemské tělesné úrovni se jednalo o mumifikaci, očišťování, obětování potravin, přípravu amuletů a pohřební výbavy. Šlo o rituály, které měly zajistit věčnou fyzickou schránku pro posmrtný život.

Na vyobrazení v hrobce z 18. dynastie jsou zobrazeny tyto pohřební úkony: průvod do nekropole, průvod na místo balzamování, balzamování a mumifikace, obřady po balzamování, průvod do hrobky, Otvírání úst a pohřební úkony.⁷⁵

Pohřební rituály začínají již v domě zesnulého, odkud ho vyprovází průvod tvořený příbuznými, kněžími a v některých případech i profesionálními plačkami (které mají zastupovat bohyně Eset a Nebthet, které oplakávaly svého bratra Usira). Zesnulý je poté po vodě dopraven do očišťovacího stanu, kde je omyt a následně je přepraven do mumifikační dílny.

---

⁷⁵ HAYS, Harold M.. *Funerary Rituals (Pharaonic Period)*. [online] [cit. 19. 7. 2010] Dostupné z: <<http://www.escholarship.org/uc/item/1r32g9zn>>. Str. 2-3.

5. 3. 1. Mumifikace

Balzamovací rituály měly v první řadě zabránit rozkladu těla za pomoci chemických postupů a zajistit tak symbolickou jednotu tělesné schránky.

Mumifikační rituál má samozřejmě také svůj mýtický obraz. Konkrétně mu je obrazem konání Esety s Nebthetou po nalezení Usirova těla, viz kapitola 2. 2. 2.. Eset jako milující manželka pátrá po jednotlivých kusech Usirova těla, aby je pak mohla spojit a znovu přivést k životu. Eset představuje životadárnou sílu, je bohyní fyzické obnovy. Proto nacházíme její vyobrazení na rakvích, její přítomnost pomáhá přeměnit rakev na místo, které vede k životu. Mumifikace však nebyla jen technickým zákrokem zabraňujícím tlení těla, ale doprovázel ji rituál, kterým podle mýtu připravoval Anup mumifikaci Usira. (KM 145 129-131 „*Jsem očištěn vodou, již se očistil Anup, když posloužil Usirovi jako balzamovač.*“) Každý úkon mumifikátorů byl spojen s recitací příslušných textů, které byly stejně důležité jako samotné provádění balzamovacích úkonů.⁷⁶

Mumie je víc než jen samotné tělo, je to obraz boha Usira. Mrtvé tělo, ačkoli nebylo doopravdy roztrháno nebo jiným způsobem rozděleno, bylo jako rozdělené chápáno. V mýtickém pojetí neexistovalo nic jako přirozená smrt, a tak bylo na každém těle spácháno smrti násilí, které znamenalo jeho roztrhání na kusy.

Doklady mumifikování těl máme již z pravěkých a předdynastických dob, kdy se tělo zemřelého mumifikovalo přirozenou cestou vysušením v písku. Nejprve k takovéto mumifikaci docházelo bez záměru, později ale lidé dospěli k víře v trvalý posmrtný život, ke kterému bylo zapotřebí zachovat neporušené tělo. Přejít ke složitějším hrobkům, které již neumožňovaly přirozené vysušení těla, vedl nutně k rozvoji cílené mumifikace, kterou máme doloženou od 1. dynastie. Tak se z mumifikace postupně vytvořil složitý proces, který měl svou oporu v mýtickém podání a rituálech.

Původní egyptské prameny, které obsahují části mumifikačního rituálu jsou z pozdější doby a nejsou kompletní. Proto pro poznatky o postupech mumifikace nám jsou k dispozici prameny díla Hérodota (II. 85-88) a Diodóra Sicilského (I,91). Pro účel této práce však není

---

⁷⁶ STROUHAL, Evžen. *Život Starých Egyptanů*. 2. vydání. Londýn: Opus Publishing, 1994. Str. 258.

stěžejní se zabývat popisem mumifikace blíže. Bude postačovat, když se zmíníme o tom, že trvala ideálně 70 dní a jednalo se nejprve o očistu těla, která zahrnovala omytí, vyndání orgánů, které by mohly způsobovat tlení, vysušení natronem a napuštění vonnými esencemi. Nakonec bylo tělo spolu s ochrannými amulety zavínuto do obinadel a nabralo tak konečné „Usirovské podoby“. Mnohem důležitější, než chemické procesy však hrála slovní ošetření zemřelého. Mumifikace byla doprovázena čtením příslušných textů zádušní liturgie. Díky tomu byl zesnulý opět obdařen vědomím a psychickými silami, které mu umožňovaly návrat do života. „Roztrhané tělo“ tak bylo opět uvedeno v jednotu.

5. 3. 2. Pohřební rituály

Pohřební rituály začaly až den po ukončení mumifikace, tedy 71. den po smrti. Rituály začaly v domě zemřelého a byl jimi provázen až na pohřebiště na západním břehu Nilu.

Následovaly rituální plavby do posvátných měst (Hélopolis, Abydos), které byly původně vyhrazeny jen králi. Tento zvyk může mít spojitost s mýtickou představou toho, že byl Usir utopen ve vodách Nilu.⁷⁷

Před samotnou hrobkou byl vykonán stěžejní obřad otvírání úst, díky němuž zemřelý získal opět možnost základních životních schopností jako je dýchat, pít, jíst, mluvit, slyšet, vidět a pohybovat se. Obřad byl prováděn na soše či rakvi zemřelého pomocí modliteb, obětování, nakuřování a úliteb, které ke stejnému účelu byly použity v případě ožívování boha Usira. „*Recitace k obrazu Usira-XY. Přišel jsem tě najít. Já jsem Hor. Tisknu pro tebe tvá ústa. Já jsem tvůj milovaný syn. Otvírám pro tebe tvá ústa.*“⁷⁸ Tím byla obnovena schopnost žít.

Po vykonání obřadu otvírání úst následovalo předání *ka*. To probíhalo tak, že kněz v úloze syna objal zemřelého. Předáním *ka* končí období pasivní existence člověka a zesnulý se může zrodit do života v zásvětí. „*Proto spojení „odejít ke svému ka“, neznamená zemřít, ale přestát kritický moment smrti a období, kdy je ka nečinné, a znovu se s ním spojit na onom*

⁷⁷ GRIFFITH, J. Gwyn. *The Origin of Osiris and his cult*. Leiden : E.J. Brill, 1980. Str. 22.

⁷⁸ *Ibid.* Str. 26

*světě, tzn. „vstávat z mrtvých.“*⁷⁹ Následovalo předložení obětí zemřelému složené z chlebě, masa, piva, vína, ovoce a zeleniny, přičemž kněz vybídl zesnulého: „*Ó, Usire, vzhůru, posad se před tisíc svých obětí.*“⁸⁰ Poté bylo na řadě donesení pohřební výbavy do hrobky a porážka dobytčete, kterému je vyjmuto srdce a uříznuta přední noha, která je obětována. Tato oběť má snad svůj původ v mýtickém obrazu, který se přesunul až na oblohu a o kterém jsme se zmiňovali v kapitole 5. 1. 1.. Poté byla rakev dopravena do hrobky a uložena na své místo trvalého spočinutí.

Jelikož posmrtný život měl být podobný tomu pozemskému, byl člověk i v něm závislý na potravě, bez níž by v zásvětí trpěl hladem a žízní. Proto zde byl zádušní kult, který znamenal přinášení obětí zemřelému. Povinnost ležela na příbuzných, nejvíce na nejstarším synovi nebo na kněžích, kteří je zastupovali.

5. 4. Posmrtné putování

Při přechodu na onen svět čekala člověka také na duchovní stránce složitá příprava na cestě k věčné blaženosti.

Člověk po své smrti prochází složitým údobím, v kterém musí překonat mnoho překážek. V některých ohledech zemřelý prochází tím samým, čím procházel sám Usir – a to přebýváním ve stavu mrtvolného spočinutí (v tomto stavu se Usir nacházel od své smrti až do ospravedlnění). Toto období se vyznačuje tím, že zemřelý přichází o své *ka* a nachází se v neaktivním stavu. (*Ka* se mezitím odebere do hrobky zesnulého, kde na něho čeká jako neaktivní síla.)

Zesnulý odchází do podsvětí, kterým musí projít, aby se dostal do věčného blaženého života. Je to místo plné nástrah a zkoušek a mělo člověka vyzkoušet, zda je morálně a nábožensky připraven vstoupit mezi blažené zesnulé. Zásadní zkouškou na cestě podsvětím byl posmrtný soud. Podsvětí je tedy místo, kde se zesnulý nachází od úmrtí do vkříšení.

---

⁷⁹ JANÁK, Jiří. *Staroegyptská kniha mrtvých kapitola 105*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2003. Str. 43.

⁸⁰ STROUHAL, Evžen. *Život Starých Egyptanů*. 2. vydání. Londýn: Opus Publishing, 1994. Str. 264.

Pokud překoná všechny nástrahy a je vzkříšen, dostává se do blaženého stavu v zásvětí a stává se z něho blažený zesnulý *achu*.

5. 4. 1. Posmrtný soud

V části mýtu, která se věnuje sporu mezi Horem a Sutechem se dostáváme do situace, kdy jsou oba znepřátelení bohové účastní sporu o právo na následnictví trůnu. Podle Textů pyramid se spor odehrává v Gebově síni či také v Knížecím domě v Héliopoli před oběma Devatery. Soudní pře mezi Horem a Sutechem se stává předobrazem posmrtného soudu a ospravedlnění vůči smrti (Sutechovi) tak dává naději každému zemřelému, že zvítězí nad smrtí. Vychází se zde z egyptské představy smrti jako nepřítele, vůči kterému je třeba se postavit a ospravedlnit se. Díky tomu, že byl Sutech odsouzen, Hor ospravedlněn a díky tomu došel ospravedlnění i Usir, měl naději na ospravedlnění každý zesnulý.

Tak jako Usir prošel dvojitou smrtí (zabití a rozsekání), číhala i na ostatní zemřelé druhá smrt. Ta mohla přijít díky posmrtnému soudu. Každý zemřelý byl ztotožňován s Usirem a jako takový byl zesnulý plně ospravedlněn vůči Sutechovi - personifikovanou smrtí. Tím překonal tělesnou smrt. Ještě však na něj číhala smrt duševní. Ospravedlněním se před posmrtným soudem mohl definitivní smrti uniknout. Posmrtný soud znamenal znovuzískání integrity, identity a osobnosti zesnulého.

Usir na své cestě za vzkříšením prošel trojí obnovou. První stupeň na cestě k Usirově vzkříšení je obnovení fyzické spojitosti díky Esetě a Nebthetě. Druhý stupeň je obnovení sociální díky Horovi. Třetí je ospravedlnění vůči Sutechovi. Tím, že Hor Sutecha obžaluje a ten je nakonec odsouzen, může Usir ožít. Smrt, která způsobila Usirovo roztrhání, izolování a oloupení o jeho panovnický úřad je nyní podrobena, překonána. Usir je přiveden k nové formě života a zůstává v podsvětí, kde se stává vládcem a Hor nastupuje na svůj panovnický trůn.

Tím že Usir zvítězil nad Sutechem, zvítězil i nad smrtí. A proto chce každý zesnulý triumfovat nad smrtí. Setkání se s nepřítelem (smrtí) a dosažení ospravedlnění je

rozhodujícím okamžikem v překonání smrti. Tak se z původně mýtického obrazu boje o nástupnictví na panovnický trůn stal důležitý moment v královském zádušním kultu a později i v kultu osob nekrálovského původu. Máme dochovány texty (TR 149), ve kterých se zesnulý ospravedlňuje vůči nepřítelům (smrti). Zesnulý se musel ospravedlnit vůči smrti a distancovat se od ní. Z tohoto pojetí ospravedlnění se vůči smrti, které vychází z mýtické předlohy a které máme doložené od 5. dynastie se postupem času – nejpozději na konci Druhé přechodné doby - vyvinula myšlenka posmrtného soudu. Zesnulý se musel distancovat od svých vlastních vin a ospravedlnit sebe sama před soudem. Vše špatné, co bylo dříve považováno za nepřítele zesnulého a vůči čemu hledal zesnulý ospravedlnění, se nyní již nehledalo mimo něj, ale uvnitř jeho samého. Člověk se musel očistit od svých vin, musel ospravedlnit sám sebe před soudním tribunálem v čele s Usirem v Síni dvou pravd. Tak se z původního pojetí smrti jako nepřítele a ospravedlnění se vůči ní a jejího odsouzení vyvinula podoba posmrtného soudu, která byla nezbytná pro přechod zemřelého na onen svět a jeho posmrtnou existenci. Zesnulý již není ten, kdo smrt žaluje, ale stává se tím, kdo je sám obžalovaný.

Nástrojem spravedlnosti se při Posledním soudu staly dvouramenné váhy, na jejichž jednu stranu se položilo srdce zemřelého, jakožto sídlo myšlení a rozhodování, a na druhé straně bylo pírko bohyně Maat, jako symbol pravdy a spravedlnosti. Váhy obsluhoval bůh Anup a výsledek soudu zapisoval bůh Thovt. Soudní tribunál byl složen buď z Devatera nebo od Nové říše nejčastěji z 42 polobožstev a předsedal mu Usir (méně často to však mohl být i Re, Amon či Atum).

Pokud srdce zemřelého převážilo pírko bohyně Maat a tím pádem u posmrtného soudu neuspěl, sežrala ho Velká požíračka, což znamenalo jeho definitivní záhubu, definitivní smrt. Velká požíračka je personifikovanou druhou smrtí. Nemá být však chápána jako zlo, není na straně Sutecha, ale naopak stojí na straně pravdy, je to obrana proti zlu, které představují viny spáchané člověkem, který byl příznivcem zla, tzn. Sutecha. Proti tomuto strašnému ukončení existence se používaly různé magické postupy a také negativní zpověď, která je obsažena ve 125. kapitole Knihy mrtvých. V této negativní zpovědi zesnulý popírá, že by spáchal zakázané a odsouzeníhodné činy. Ty můžeme rozdělit do 5 oblastí: čistě etické a charakterové

prohřešky; vraždy, zabití, ublížení, týrání; sexuální zločiny a přestupky; vzpírání se bohu, rouhání, prohřešky související s kultem; hospodářské zločiny a přestupky.⁸¹

Z posmrtného soudu, kde se rozhodovalo o jeho dalším osudu chtěl každý zesnulý odejít také jako ospravedlněný, stejně jako Hor ze soudní pře. A tak se od Střední říše stalo dodatkem jména každého zesnulého, že jeho výpověď je pravdivá. Konkrétně se jedná o výraz *maa-cheru* = Ten, jehož hlas je pravdivý.⁸²

Poslední soud se vyskytuje na konci balzamovacích rituálů, jednu noc před pohřbem. Rituály byly doprovázeny texty, které stále poukazují na svou původní spojitost s mýtem o Usirovi. Ospravedlnění je morální mumifikací.⁸³

Pokud člověk u posmrtného soudu uspěl, byl shledán spravedlivým, byly mu navraceny smysly a orgány nutné k životu a mohl tak postoupit na další cestě, na jejímž konci se z něj stal blažený zesnulý *ach*, jeho *ba* odešlo na nebesa.

Idea posmrtného soudu spojená se symbolem vah a vážení se od 1. tisíciletí př. n. l. rozšířila z Egypta do ostatních středomořských a předovýchodních náboženských a filosofických systémů, včetně platonismu, judaismu a křesťanství.⁸⁴

5. 5. Usirův kult

Pro kompletnější výčet významu boha Usira je třeba uvést alespoň ve stručnosti jeho kultovní uctívání. Spojitost mezi kultem a jeho úmrtím je zřejmá, neboť jsou uctívány jak jeho hroby, tak i v kultickém dění se vychází z předpokladu jeho smrti a vzkříšení.

Původ Usirova kultu není jasný, je však spojován s městy Džedu (řec. Busiris) a Iunu (řec. Héliopolis) a oblastí kolem lokality Abdžu (řec. Abydos) v Horním Egyptě. Na obou místech zřejmě nebyl kult Usira původní a navazoval na starší, v Busiris na kult boha Andžteje a v Abydu na kult boha Chontanteje, od kterého zřejmě převzal chtonický aspekt.

⁸¹ JANÁK, Jiří. *Staroegyptská kniha mrtvých kapitola 105*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2003. Str. 78.

⁸² JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 205.

⁸³ ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. 1st edition. New York: Cornell University Press, 2005. Str. 75

⁸⁴ VERNER, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. Str. 353.

V Abydu byla svatyně a posvátný okrsek, které byly pravděpodobně nejznámějšími a nejdůležitějšími místy Usirova kultu v Egyptě. Nachází se zde také hrobka krále Džera postavená v době 1. dynastie, která byla později pokládána za Usirův hrob. V Abydu se nám dochoval Usirův chrám, který postavil Sethi I., a na kterém se nám dochovalo mnoho scén zobrazující kult, ale i mýtické výjevy s usirovskou tematikou. Za chrámem se nalézal tzv. Osireion se symbolickým hrobem boha Usira. V Abydu se také konala každoročně slavnost putování Usira ke svému hrobu a přemáhání nepřátel.

Důležitý byl také svátek konající se v době konce záplav, který přibližoval Usirovo vzkříšení. Od Nové říše byl Usirův kult propojen s kultem posvátného býka Ápida. Podle tehdejších představ splynul býk Hapi po smrti s bohem Usirem a vytvořil tak božstvo Usir-Hapi (řec. Serapis).

V textech z řecko-římské doby se setkáváme s rituálem *Stundenwachen*,⁸⁵ neboli celodenní péčí o boha v očekávání jeho vzkříšení. Péče byla rozdělena do jednotlivých hodin, ke kterým byli přiřazeni jednotliví bohové z usirovského mýtu, chrámoví kněží nebo plačky. Kult byl složen z recitace textů pomocných Usirovi ke vzkříšení, ochraně (zejména v nočních hodinách) nebo oplakávání.

Po nástupu Ptolemaiovců na egyptský trůn se projevil helénistické vlivy, které se snažily nahradit Usira helénistickým Serápidem. Naopak Usirův kult se rozrostl i mimo egyptské území. Usir jako Osiris spolu s Esetou – Isidou byli uctíváni v mystériích a patřili mezi jedny z nejoblíbenějších. Usir byl také spojován s řeckými bohy a to konkrétně s Hádem a Dionýsem.

---

⁸⁵ JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I.* 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2009. Str. 125.

ZÁVĚR

V práci jsou shrnuty poznatky o usirovském mýtu jak z egyptských, tak řeckých pramenů a jsou doloženy citacemi staroegyptské zádušní literatury, zejména z Textů pyramid. Pro získání dokladů o Usirově smrti byly použity zejména Texty pyramid a Kniha mrtvých. Z pojetí smrti ve Starém Egyptě je nejvíce využita v kontextu Usirovy smrti „smrt jako nepřítel“ v podání J. Assmanna a na základě tohoto pojetí je interpretována Usirova smrt a vzkříšení jako snaha o obžalování smrti a osvobození se od ní. V předposlední kapitole jsou uvedeny konkrétní pasáže týkající se zpráv o Usirově úmrtí. Dále se v práci pojednává o postavení Usira jakožto božstva, které umírá a opět se rodí (odkaz mýtu ke kosmickému dění a dění v přírodě).

Práce se opírá o pojetí Usira jako boha, který smrt překonává a dává tak šanci na její překonání i pro lidské bytosti. Je zde také upozorněno na změnu, která střídá pojetí ospravedlnění vůči smrti jakožto zlu, k pojetí posmrtného soudu jako obžalování zemřelého, v kterém se musí ospravedlnit od svých hříchů.

Cílem práce bylo přiblížit pochopení pohřebních obřadů ve světle usirovského mýtu a tak Usirovu smrt interpretovat.

Práce podává přehled, jak silně byl ovlivněn život egyptského člověka usirovským mýtem postupem doby nejprve od osoby krále až ke všem obyvatelům Egypta. Staroegyptský člověk mohl díky ztotožnění se s Usirem po své smrti nalézt blaženou existenci.

POUŽITÁ LITERATURA

ASSMANN, Jan. *Death and Salvation in Ancient Egypt*. 1st edition. New York: Cornell University Press, 2005. ISBN-13 978-0-8014-4241-4.

ASSMANN, Jan. *Egypt – Theologie a zbožnost rané civilizace*. 1. vydání. Praha: Oikymenh, 2002. ISBN 80 – 7298-052-1.

ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-514-3.

DIODORUS SICILUS. *Library of History*. [online] [cit. 13. 12. 2009] Dostupné z: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Diodorus_Siculus/home.html>.

DONADONI, Sergio. *Egyptský člověk a jeho svět*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-813-4.

FAULKNER, Raymond Oliver. *The Ancient Egyptian Pyramid Texts vol I.* Oxford: Clarendon Press, 1969. ISBN 0198154372.

GRIFFITHS, J. Gwyn. *The Conflict of Horus and Seth*. 1st edition. Liverpool: Liverpool University Press, 1960.

GRIFFITH, J. Gwyn. *The Origin of Osiris and his cult*. Leiden : E.J. Brill, 1980. ISBN 9004060960.

HART, George. *Egyptské mýty*. 2. vydání. Praha: Levné knihy KMa, 2006. ISBN 80-7309-220-4.

HAYS, Harold M.. *Funerary Rituals (Pharaonic Period)*. [online] [cit. 19. 7. 2010] Dostupné z: < <http://www.escholarship.org/uc/item/1r32g9zn> >.

JANÁK, Jiří. *Brána nebes: bohové a démoni starého Egypta*. 1. vydání. Praha: Libri, 2005. ISBN 80-7277-235-X.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptské náboženství I*. 1. vydání. Praha: Oikoymenh, 2009. ISBN 978-80-7298-341-8.

JANÁK, Jiří. *Od soumraku do úsvitu – cesta ke ka*. [online] [cit. 22. 4. 2009] Dostupné z: <<http://pes.ff.cuni.cz/pdf/PES1-janak.pdf>>.

JANÁK, Jiří. *Staroegyptská kniha mrtvých kapitola 105*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2003. ISBN 80-86263-37-1.

LEXA, František. *Náboženská literatura Staroegyptská I*. 2. vydání. Praha: Herrmann & synové, 1997.

PLUTARCHOS. *Moralia – Isis and Osiris*. [online] [cit. 13. 12. 2009] Dostupné z: <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Plutarch/Moralia/Isis_and_Osiris*/A.html>.

REDFORD, Donald. *The Oxford Essential Guide to Egyptian Mythology*. 1st edition. New York: Berkley Books, 2003. ISBN 0-425-19096-X .

SMITH, Mark: *Osiris and the Deceased*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z: <<http://escholarship.org/uc/item/29r70244>>.

SMITH, Mark. *Democratization of the Afterlife*. [online] [cit. 8. 3. 2010] Dostupné z:
<<http://escholarship.org/uc/item/70g428wj?query=democratization%20of%20afterlife#page-1>>.

STROUHAL, Evžen. *Život Starých Egyptanů*. 2. vydání. Londýn: Opus Publishing, 1994.

VACHALA, Břetislav. Abúsír: Staroegyptské královské pohřebiště. 1. vydání. Brno: Akademické nakladatelství CERM. 2005. ISBN 80-7204-399-4.

VACHALA, Břetislav. *Staroegyptská kniha mrtvých (Překlad)*. 1. vydání. Praha: Dokořán, 2009. ISBN 978-80-7363-235-9.

VERNER, Miroslav a kol. *Ilustrovaná encyklopedie Starého Egypta*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-446-2.

ZANDEE, Jan. *Death as an Enemy*. Leiden: E.J. Brill, 1960.

Smrt boha Usira a její interpretace

Death of Osiris and its Interpretation

Alena Scholzová

Resumé

Bakalářská práce shrnuje poznatky o mýtu o Usirovi jak z egyptských, tak řeckých pramenů. Pracuje s překlady původních egyptských a řeckých textů do anglického jazyka. Práce obsahuje výčet zmínek o Usirově úmrtí v egyptské literatuře. Ukazuje, jak byl mýtus spojen s životem ve Starém Egyptě a jak silně ovlivnil představy jeho obyvatel o smrti a posmrtné existenci a dosažení blaženosti.

Summary

This bachelor work summarises findings about Myth of Osiris from Egyptian and Greek origins. For this work is used English version of original text. Work includes data about Osiris death from Egyptian text. It shows, how was the myth important for imagination mortuary being.